

ՀԱՍԱՐԿԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒՅԱԿԱՆ ՀԱՐԱԹԱԹԵՐ

«Չանգվածային ոչնչացումից մինչև հավաքական ինքնության վերամրապնդում»

Վերնագրով միջազգային գիտաժողովը, որի մեկնարկը կսրվի այսօր՝ հոկտեմբերի 27-ին, ժամը 18-ին, Մասեմադարանի մեծ դահլիճում Միխայել Գուրջյանի «Ամերիկացին» ֆիլմի ցուցադրությամբ, շարունակվելու է նույն վայրում հաջորդող՝ հոկտեմբերի 28, 29-ին: Ինչպես հոկտեմբերի 24-ին ասուլիսում իրազեկ դարձրին գիտաժողովի կազմակերպիչներ հոգեբույժ եւ հոգեվերլուծող **Իռեն Նիզոյանը**, Հայաստան-Շվեյցարիա դաշնամենսական խմբի գլխավոր ֆարսուղար **Սարգիս Հահինյանը**, սարաճյուղ գիտկարներ ներկայացնող երկօրյա՝ ֆրանսերեն եւ հայերեն բանախոսությունները նմասակ ունեն հայոց հազարամյա դաստիարակության ընթացքում եղած ձախողումների, բաց թողնված հնարավորությունների վերլուծության հիման վրա խոհանոցակերտ հայոց ինքնության վերամրապնդմանը նմաստող բանաձեռներ: Մուսֆն ազատ է: ԱՆԱՐԻՏ ՆՈՎՏԵՄԵՐ

Օրերի Հեծ

Հրեական լոբբին կպատժի՞ Գուլթերեջին

Վերջերս այս սյունակում անդրադարձել էի դադեսիսյան Համաս գինյալ շարժման հոկտեմբերի 5-ի ամսադասելի ու վայրագ (արաբներն ասում են՝ առուախ) (կույր) ռմբակոծություններին եւ, փոխադարձաբար, դրանց Ցահալի (խրայելացի) այսօրեան կոչում իրենց բանակը) հակադարձ գործողությունների վայրագ եւ ավելի մահաբեր օդային, ծովային ու ցամաքային հրթիռակոծումներին: Փորձել էի բացատրել 1947 թ.ից ի վեր՝ այդ ժամանակ միջազգայնորեն Պաղեստին ճանաչված երկրում մոլեգնող հակամարտության դասառնները, հասկադես կենսոնանալով Գազայի հասվածում ծվարած 2,2 միլիոն արաբ ազգաբնակչության թեւառ եւ հուսահատական վիճակի վրա: Հիշեցնում էի, որ Գազան (արաբները կոչում են Ղազազ) համարվում է աշխարհում ամենամեծ բացօթյա բանջր՝ 2,2 միլիոն բնակչությամբ՝ ընդամենը 10 կմ լայնք եւ 41 կմ երկայնք ունեցող այդ հասվածում: Բան՝ որի «կալանավորների» դուրս ու ներս անելու իրավունքը սահմանված է շատ խիստ ռեժիմով, հարավից Եգիպտոսի հանրապետության, հյուսիսից՝ Խրայել դեսոթյան հսկողության ներքո: Միայն հասուկ արժույթայնք բնակիչները կարող են ներս ու դուրս անել՝ որդես էժան աշխարհում՝ բեռնակրի կամ բանվորի «կարգավիճակով»: Հարավում Եգիպտոսն է մերժում նրանց ընդունել, հյուսիսում՝ Խրայելը: Առաջինը՝ որդեսգի նրանք ընդմիջոց չկորցնեն իրենց դադեսական հողը, հյուսիսում՝ չխանգարեն նոր բնակավայրեր՝ գյուղեր (ֆիբուցներ) հիմնելու իրենց ծրագիրը, որը Խրայելը առաջին օրից առաջ է սանում ինտենսիվորեն՝ մանավանդ Արեւմտյան ափում:

Այդ հողվածի նմասակն էր կրկին անգամ շեշտել, որ ճնշված ժողովուրդները, ինչպես, օրինակ, արցախահայությունը, հացի, ջրի եւ աղբի իրավունքի համար կարող են եւ իրավունք ունեն ընդվզելու եւ անգամ՝ զինուժ օգտագործելու, ինչը հաճախ սահուն գեթին է ստեղծում նրանց համար՝ դեղի ահաբեկչություն սայթափելու համար:

Հրադարակունս այնքան էլ դուր չէր եկել որոշ ընկերներին, իսկ մեկը, առանց ներկայանալու, ինձ կոչել էր «հակասեմական», ո՛չ ավել ու ո՛չ դակաս: Արդարանալու բացարձակ կարիք չունենալով՝ ցանկանում եմ այստեղ մեջբերել ՄԱԿ-ի Գլխավոր ֆարսուղար Անտոնիո Գութերեժի վերջին ելույթից՝ արժասանված Պեկինում՝ Չինաստանի ճանադարհային միջազգային հանգույցներ ստեղծելու նախաձեռնության սկզբնավորման 10-րդ տարեդարձին նվիրված ֆորումում, նա հուճանիտար երկու հարց դրեց: Առաջին՝ «Համասը անհադադ եւ առանց նախադայնանի դես է ազատ արձակի գերեվարված կամ առեւանգված իրայելացիներին, իսկ Խրայելը անմիջադես եւ անսահմանափակ անցք սա Գազա գնացող մարդասիրական օգնությանը»: Միաժամանակ նա կոչ արեց ֆորումի մասնակիցներին, թվով 130 ներկայացուցիչ, դահանջել Խրայել-Գազա հուճանիտարական անմիջական հրադար:

ՄԱԿ-ի գլխավոր ֆարսուղարը, որը խոսում էր Գազայի ալ-Ահլի հիվանդանոցի հրթիռակոծության հետեւանով շուրջ 500 հիվանդների եւ անձնակազմի անդամների սղանության հաջորդ օրը, վերջում եզրակացրեց. «Համասի հարձակումները չեն կարող արդարացնել դադեսիսիցի ժողովրդի հավաքական դասիժի ենթարկվելը, ո՛չ էլ դադեսիսիցի ժողովրդի տառադանքները՝ Համասի զարհուրելի հարձակումները: Սեփական ժողովրդին դաժեսդանելը չի նշանակում ավելի ֆան 1 միլիոն ժողովրդին սիդել էվակուացվել դեղի հարավ: Վերջադես դես է ընդունել, որ Համասի հարձակումները վակուումում չեն ծնվել»:

Ահա՛ այս վերջին նախադասությունը զայրացրեց իրայելացի «բազեններին», որոնք Գութերեժին մեղադրեցին... Օ՛, ո՛չ, ո՛չ թե հակասեմիզմի, այլ՝ միակողմանիության համար:

Կարծում եմ, որ Խրայելն ու նրա կողմնակիցները դա չեն ներգլխավոր ֆարսուղարին:

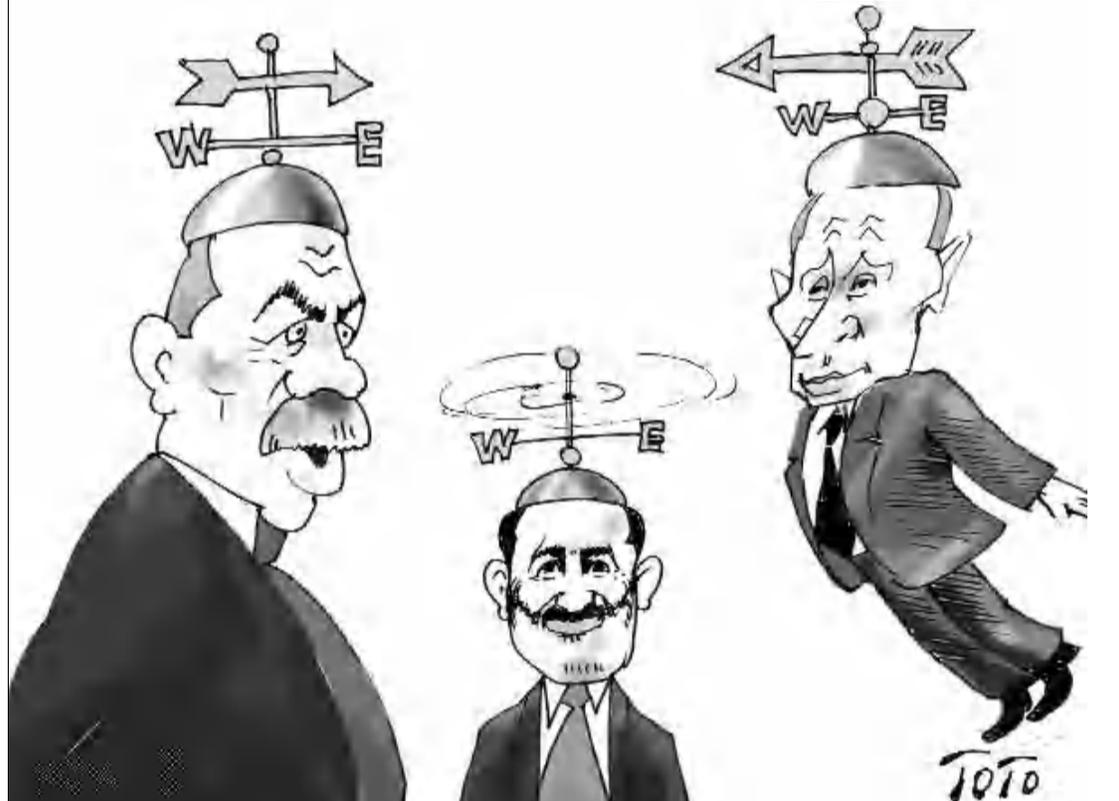
ԱՆԱՐԻՏ ՆՈՎՏԵՄԵՐ

Դուր «Խաղաղության խաչներով» նախագծեք, Ալիեւը՝ դասերազն

ՄԱՐԻՏՏԱ ԻԱԶՍԵՐՅԱՆ

Թբիլիսիի «Մեսափի ճանադարհ» տարածաշրջանային համաժողովում **Նիկոլ Փաժինյանն** ասել է, որ տարածաշրջանում ունի խաղաղության կարիք, խաղաղությունն էլ այն է, երբ երկրներն աղում են բաց սահմաններով, եւ բոլոր տեսակի կարգերի զարգա-

փայի, Իրանի եւ Ադրբեյջանի միջեւ (երկաթուղիների, ճանադարհների, խողողվակաշերի, մալուխների եւ էլեկտրագծերի կառուցում), այն խաղաղության օրակարգի մաս է: Աղա եւ նշել է նախագծի սկզբունքները՝ հաղորդողներն ու ենթակառուցվածքները զսնվելու եւ աշխատելու են երկրի ինֆիլիտանության եւ իրավազրության ներքո, մաֆային եւ

ցումը հնարավոր է միայն բաց ճանադարհներով: Եւ դասնել է Հայաստանի կառավարության մական «խաղաղության խաչներով» նախագծի մասին, որի վերաբերյալ հիշատակել էր եւ ԱԺ-կառավարություն վերջին հարցուդասախանին, եւ The Wall Street Journal թերթին սված վերջին հարցազրույցում: Այդ նախագիծը նախատեսում է անարգել հաղորդակցություն Հայաստանի, Թուր-

սահմանային հսկողությունն իրականացնելու են սվյալ երկրների համադասախան մարմինները, այդ թվում հաղորդողների, տրանսպորտային միջոցների ու մարդկանց անվանագրության աղաիվումը, հաղորդողները եւ միջազգային, եւ ներքին փոխադրումների համար են ծառայելու՝ գործելով հավասարության եւ փոխադարձության սկզբունքով: 4

Պարո՛ն Ռոթ, Ինչու՛ Բունդեսթագը չի հետեւում Ավստրիայի օրինակին

2016-ի հունիսի 2-ի Հայոց գեղասպանության բանաշեղից է բխում ԼՂ ժողովրդի դեմ Ադրբեյջանի էթնիկ զսումը դասադարձող բանաշեղի ընդունումը

ԱՆԱՐԻՏ ՆՈՎՏԵՄԵՐ

Հայաստանը շրջում է ուղղությունը. նախկինում իրեն սասարող ուժից՝ Ռուսաստանից հեռանում է: ՀՀ այլեւս չի ցանկանում սեփական երկրում աջակցել ռուսական ռազմակայաններին: Գերմանական ռադիոն՝ Deutschlandfunk-ը հոկտեմբերի 26-ին այսօրեան սկսեց տեղեկատվությունը՝ հղում անելով ՀՀ վարչադեսի՝ «Wall Street Journal»-ին սված հարցազրույցին, ըստ որի « ԼՂ-ի գրավումը անվանագրության ոլորտում հանգեցրել է հարաբերությունների վերանայման անհրաժեշտության»: Երկար ժամանակ ՀՀ-ի դաժեսդանը համարվող Ռուսաստանը չէր կարողացել կանխել էթնիկ հայերով բնակեցված ԼՂ-ի վրա Ադրբեյջանի հար-

ձակումը, դարգաբանում է «Դոյչլանդֆունկը»՝ հավելելով, որ ռուս զինվորականները այժմ Հայաստանում ունեն 2 զորանոց եւ ավիաբազա:

Գերմանական ռադիոյի եթերում Հայաստանից նոր վերադարձած Բունդեսթագի արժափն հարաբերությունների հանձնաժողովի նախագահ **Միխայել Ռոթը** հեռախոսային հարցազրույցում նույնպես հաստատեց Հայաստանի՝ Ռուսաստանից հեռանալու մասին տեղեկությունը՝ հուշելով, թե Հայաստանը նոր գործընկերների կարիք ունի՝ հաշվի առնելով նաեւ հարեւան երկրներից աճող սղառնալիքները: Նա շեշտեց, որ ֆաղաքական գիծը ավելի վաղ էր հեռացել, այժմ՝ հայ հանրությունն էլ հիասթափված է: 9

ՀԱԿՈՒ ՉԱԲՐՅԱԼ

Թուրքագետ

«Իրանը կարո՞ղ է այլընտրանք լինել Չանգեզուրի միջանցքին»

«Չունհուրիյեթ» թերթի հոդվածում ուշագրավ դիտարկումներ են արվում

Հոկտեմբերի 23-ին Թեհրանում հրավիրվել էր Հարավային Կովկասի տարածաշրջանային խորհրդակցական հարթակի «3+3» ձեռագրված հանդիպումը, որին մասնակցել են Հայաստանի, Ադրբեջանի, Ռուսաստանի, Թուրքիայի եւ Իրանի արտգործնախարարները: Հանդիպումից երկու օր անց հոկտեմբերի 25-ին Ադրբեջանի բարձրաստիճանի դաշնային խորհուրդի նախագահ Էլվար Բարձրբեկովը հանձնարեց Գալստյանից «Չունհուրիյեթ» թերթին հարցազրույց, որում նա քննարկեց «Չանգեզուրի միջանցքը» կորցրել է իր գրավչությունը եւ հավելվել «Փոխարենը մենք կարող ենք դա անել Իրանի հետ»:

Սակայն, հակառակ Հանգեզուրի հայտարարությանը, Թուրքիայի նախագահ Ռեջեփ Թայյիփ Էրդողանը բոլորովին այլ բան էր ասել: Նախքան նրա ասածներին անդրադառնալով, նշեց միջանցքի առնչությամբ «Անադոլու» գործակալության սեպտեմբերի 25-ի դիտարկումը, համաձայն դրա «Թուրքիան եւ Ադրբեջանը «Չանգեզուրի միջանցք» հարցը բարձրացրել են 2020-ի «Ղարաբաղյան երկրորդ դաշտնապահ պատերազմից հետո», որը լուրջ է անցնի Հայաստանի տարածքում, իսկ Հայաստանը «հակադրվում է այս միջանցքի բացմանը, քանի որ դա ինքն չի վերահսկելու», բայց չի առարկում բացել հարցադրվածություն ուղիները»:

Գալով Էրդողանին, նա այս հարցը բարձրացրել էլ սեպտեմբերի 19-ին ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայում ունեցած ելույթի ժամանակ, ապա սեպտեմբերի 25-ին՝ Նախիջեանում, ուր մեկնել էր շտաբավորելու Ալիեյին սեպտեմբերի 19-20-ի «հակահարձակողական գործողություններում» ձեռք բերած «հաջողության» համար, որտեղ նա, ըստ թուրքական «Էվրենետի»-ի, ասել էր. «Մենք ի սկզբանե դաշտնապահել ենք Ադրբեջանի եւ Հայաստանի միջուկային գործընթացի ծավալումը, սակայն Հայաստանը չկարողացավ օգտվել դաշնակցական այս հնարավորությունից: Դրա համար անուշտ տղատում ենք, որ Հայաստանը կասարի իր սված խոստումները, հասկալիս «Չանգեզուրի միջանցքի» բացմանն առջվող»:

Էրդողանի վերոհիշյալ ելույթի առումով «Էվրենետի»-ին լրացնում է «Անադոլու» գործակալությունը, ըստ որի Թուրքիայի նախագահը մասնաձեռն է. «Այս (Չանգեզուրի) միջանցքի օր առաջ բացումն ապահովելու համար ամեն ջանք գործադրելու ենք: Թուրքիայի եւ Ադրբեջանի տեսակետից խիստ կարևոր այս միջանցքի բացումը ռազմավարական խնդիր է, ուստի դրա բացումը դաշտնապահ թիմի ապահովվի: Դրանով Թուրքիա-Ադրբեջան երկուստեք օգտվում ենք ավելի կիզորանա: Ողջունելի են միջանցքի առնչությամբ Իրանից մեր ստացած ազդակները»:

Էրդողանն այդ ազդակների մասին էլի է նշել, բնութագրելով դրանք ավելի քան դրական: Սակայն ինչպիսիք էլ լինեն դրանք, Իրանը Թուրքիային միջանցք չի տրամադրում, այլ տարանջակ ուղի, որը բաց է բոլոր երկրների առջև, որտեղ տրամադրված անցումը մասնապիսիք է կարգավորում է, ինչը միանգամայն օգտակար է Իրանին, որովհետեւ Արդասականում անցում

դարձը վերահսկելու հնարավորություն է սալիս իրանական կողմին, ընդ որում առանց ինքնիշխանության փոխանցման: Թերեւս այդ առումով դաշտնապահական չէ, որ ՀՀ վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանը «Չանգեզուրի միջանցքին» հակադրվելիս, բազմիցս հասուկ ընդգծել է. «Հայաստանի ինքնիշխան տարածքում որեւէ միջանցք չի կարող բացվել»:

Ի դեպ՝ դրա նախադեպը ռուս-թուրքական համագործակցությամբ գործի է դրվել սարիներ առաջ հոլիթի քաղաքում, Հալեթը Միջերկրական ծովի հետ կապող M 4 մայրուղու վրա: Այդ միջանցքը նույնպես հինգ կմ լայնություն ունի, որի հյուսիսային հասվածում դաշտնապահություն են անում թուրքական, իսկ հարավային՝ ռուսական զորքերը, որքան էլ հոլիթը Սիրիայի տարածք է, այնտեղ սիրիական զորքեր բացառված կարգի չկան:

Ելնելով Ռուս-թուրքական սերտ համագործակցությունից, որը ՌԴ նախագահ Պուտինի խորհրդակցական Ալեքսանդր Դուգինի բնութագրմամբ առավել արդյունավետ դրսևորվել է Հայաստանի դաշտնապահում, միանգամայն հնարավոր է, որ Իդիթի սարքերակը կիրառվի Չանգեզուրում, որտեղ միջանցքի դաշտնապահությունը ռուսական զորքերը համատեղ իրականացնեն թուրքականների հետ: Այդ դեպքում Հայաստանը կզրկվի Իրանի հետ ընդհանուր սահմանից, դրանով կվերածվի կամազուրկ դաշտնապահում:

Ակնհայտ է, որ «Չանգեզուրի միջանցքի» գործարկման դեպքում այնտեղ կհաստատվի ո՛չ թե մասնապիսիք, այլ ռազմական ռեժիմ, որի սնորհությունը կստանձնեն ռուս-թուրքական զորքերը, ինչն անխուսափելիորեն կհանգեցնի միջանցքի վրա Հայաստանի ինքնիշխանության վերացմանը, մասնավորապես մեր ռազմավարական դաշնակիցը Չանգեզուրում երկու միջանցք է նախատեսել, երկուսն էլ 5 կմ լայնությամբ: Հետևաբար, որքան էլ Ադրբեջանի նախագահի օգնական Հիմեթ Հանգեզուր ասի, թե «Չանգեզուրի միջանցքը» կորցրել է իր գրավչությունը եւ իրենք կարող ենք դա անել Իրանի հետ», իրանական անցուղին չի կարող համարժեք լինել միջանցքին, հետևաբար «Չանգեզուրի միջանցքը» կարուսա-

կի դաշտնապահ ինչպես Ադրբեջանի եւ Թուրքիայի, այնպես էլ Ռուսաստանի աշխարհադաշտնապահ ծրագրերում:

Դրանում համոզվելու համար կարելի է անդրադառնալ թուրքական «Չունհուրիյեթ» թերթի հեղինակ դոց. Գյոլթուրք Թույսուզուլի «Իրանը կարո՞ղ է այլընտրանք լինել Չանգեզուրի միջանցքին» խորագրով հոդվածին, որը հոկտեմբերի 18-ին արտատպել է Կ. Պոլսոս դաշտնապահի «Հայ Թերթ» կայքէջը: «Չունհուրիյեթ»-ը ընդդիմադիր ժողովրդա-համադաշտնապահ կուսակցության խոսափողն է: Թեւեւ Հայաստանի հարցում թուրք ընդդիմադիր դիրքորոշումը չի արթնանում իշխանությունների դիրքորոշումից, այնուամենայնիվ Թույսուզուլի հոդվածը կարեւոր ենք համարում Թուրքիայի հակահայաստանյան դիրքորոշման մասին մեր դաշտնապահներն ամբողջացնելու առումով: Ահա թե ինչ է գրել հեղինակը.

«Իրանն Ադրբեջանի հետ համաձայնության է եկել Չանգեզուրի միջանցքին այլընտրանք մեկ այլ երթուղու շուրջը: Այս նոր երթուղին, որ Իրան-Ադրբեջան սահմանին Արաֆի վրա կառուցվող կամուրջով ինտեգրվելու է նախագծին, նախատեսում է Նախիջեանը միացնել Իրանի Արեւելյան Ադրբեջան նահանգի հետ:

Թուրքիայի աջակցությունը եւս վայելող այս երթուղին ինքնիշխանության փոխանցման որեւէ խնդիր չի առաջացնում: Դրա գործարկումը ինքնաբերաբար օրակարգից հանելու է Հայաստանով (Սյունիք/Չանգեզուրով) անցնող «Չանգեզուրի միջանցքի» նախագիծը: Սակայն Ադրբեջանի կողմից Ղարաբաղի գրավումից հետո Հայաստանում ծայր արած գործընթացը, որ ծանր կացության մեջ է դրել Փաշինյանին, մասնակի թուլացրել է «Չանգեզուրի միջանցքի» հանդեպ դաշտնապահները»:

Բաբու-Թեհրանի հարաբերությունները

Հայաստանի տարածքներն օկուպացնելու Ադրբեջանի դաշտնապահության շուրջը եվրոպական մայրաքաղաքներում եւ ԱՄՆ-ում քաղաքացիական պայքարողների ստեղծված բացասական տրամադրությունն, Երեւանի հետ Թե-

րանի կապերի ընդհատումն ու Թուրքիա-Ադրբեջան անմիջական սերտ կապի ընթացումը, որոշեա սղառնալիք, հեշին լույսն է մղել «Չանգեզուրի միջանցքը», դրա փոխարեն առաջարկվում է Իրանի միջանցքը եւ փորձ է արվում դա ներկայացնել Բաբու-Թեհրան հարաբերությունները նորմալացնելու, ինչպես նաեւ Անկարայի եւ Բաբու կողմից Թեհրանին գործընթացից չօտարելու, առնվազն վերջինի հետ համագործակցելու դաշտնապահությունն ապացուցելու դրսևորում:

Թեհրանը, մտադրված Կովկասում աշխարհադաշտնապահ հավասարակշռության ի վնաս իր երկրի փոփոխման հավանականությունից, ուստի նախընտրեց Բաբուի հակադրվելու փոխարեն վերջինի հետ համագործակցելու ուղին բռնել: Դաշտնապահ վերադարձնելուց հետո, երբ Ադրբեջան-Իրան սահմանն անցավ Բաբուի վերահսկողության տակ, իսկ Ռուսաստանը, նախադաշտնապահությունը սալով Բաբուի հավանությունն սվեց «Չանգեզուրի միջանցքի» բացմանը, դաշտնապահ, որ դա ինքն վերահսկի, նաեւ Իսրայելի բարեհաճ վերաբերմունքը Բաբուին, ստիպեցին Թեհրանին, որ Բաբուի հանդեպ որդեգրի ոչ թե հակամարտելու, այլ համագործակցելու դիրքորոշում:

Տեսնական շահը

«Չանգեզուրի միջանցքի» առումով կարեւոր է Հայաստանում առկա լարվածության թեկուզ մասնակի թուլացումը, այս երթուղու գործարկումից ստանալիք սնտեսական շահի Երեւանում գիտակցումը եւ Ռուսաստանի ու Հայաստանի միջուկ միջանցքի ինքնիշխանության հարցում ծավալվող տարածայնության հարթահարումը: Ռուսաստանը ղնդում է, որ միջանցքի անվտանգության ապահովումը, ըստ 2020 թ. եռակողմ հայտարարության, ռուս սահմանադաշտնապահներին է հանձնարարված: Հակառակ դրան, Փաշինյանն առաջ է քաշում այն տեսակետը, թե Չանգեզուրը Հայաստանի ինքնիշխան տարածքն է, հետևաբար այնտեղ կարող է լինել ոչ թե միջանցք, այլ ռուսների կամ որեւէ երրորդ կողմի ազդեցությունից դուրս տրամադրված ժողովրդի հակաստան են Մոսկվայի մոտեցումներին, իսկ Ադրբեջանը գտնում է, որ այդ հարցը լուրջ է հուզի Ռուսաստանին եւ Հայաստանին:

Էներգակիրների փոխադրման ուղիները

Բաբուն եւ Անկարան, վերջ սալու համար Նախիջեանի էներգետիկ կախվածությանը Իրանից, սկսել են Ադրբեջանի գազը Իդիթի Նախիջեան փոխադրող խողովակաշարի շինարարությունը: Ենթադրվում է 2024-ին ավարտել Իդիթի-Նախիջեան գազամուղը: Այստիպով տարածաշրջանում կվերանա Իրանից կախվածության կարեւորագույն եւս մեկ օջախ:

Կարճ ասած, ներկա դրսևորումն անգեզուրում թեւեւ որեւէ զարգացում չի նշանակում, սակայն տեսնվում միջանցքի առումով որոշակի փայլեր, այնուամենայնիվ ձեռնարկվում են:

ԳՐԻԳՈՐ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ

Իրանագետ

Պաշտոնական շաբաթը 3+3 ձեռագրի ներկայացում է որդես նոր երեւոյթ: Սակայն կա տեսակետ, որ Հարավային Կովկասում երեք հիմնական խոշոր խաղացողների ու սարածաւրջանի ղեկավարների այս կամ այն ձեռագրի համազորակցության գաղափարն առաջ է քաշել Թուրքիայի նախաձեռնությամբ՝ նախագահ **Էրդողանի** համառ ջանքերի շնորհիվ: (**oragir.news 09-12-2021**)

Իրականում այս գաղափարի հեղինակն իրանական կողմն է, որի մասին դեռեւս 2001 թվականի հուլիսին հայտարարել է ԻԻՀ ազգային անվտանգության գերագույն խորհրդի ֆուրսուղար **Հասան Ռոհանին**՝ Իրանի հեռուստատեսությանն իր՝ Հայաստան, Վրաստան եւ Ադրբեջան վեցօրյա այցելության արդյունքներին անդրադարձնալով: Նա ասել է. «*Ես երեք հանրապետությունների իշխանությունների հետ բանակցություններ վարեցի սարածաւրջանային անվտանգության նոր համակարգ ձեւավորելու մեր երկրի լիազորված շուրջ, որոնց հիմնում դրվում է «3+3» բանաձեւը. կովկասյան սարածաւրջանի երեք ղեկավարները՝ Հայաստան, Վրաստան եւ Ադրբեջան, սարածաւրջանի հարեւան երեք ղեկավարները՝ Իրան, Ռուսաստան եւ Թուրքիա: Ընդհանուր առմամբ բոլոր երեք կովկասյան երկրների հետ մենք համաձայնության հասանք»:* (**«ԱԶԳ» ՕՐԱԹԵՐԹ #137, 24-07-2001**)

(3+3)-1 Ձեռագիր եւ «Մուսաֆա Քեմալ Աթաթուրք 2023» գորավարժությունները

2021 թվականի դեկտեմբերի 10-ին «խաղաղարար» առաքելությամբ զբաղվելու հայտ ներկայացրած 3+3 հարթակի առաջին հանդիպումը տեղի է ունեցել Մոսկվայում՝ արդեն իսկ գոյություն ունեցող եւ սարիներ շարունակ միջազգային մանդատով Արցախյան հարցի կարգավորմանը կոչված «Միմսկի խմբի» աշխատանքներին զուգահեռ, որին, ինչպես սղասվում էր, Ռուսաստանի հետ ունեցած սարածայնությունների դասձառով, չմասնակցեց հռչակված ձեռագրի կողմնակց մեկը՝ Վրաստանը:

Նույն հարթակի երկրորդ նիստը տեղի ունեցավ Թեհրանում 2023 թվականի

հոկտեմբերի 23-ին՝ Նախիջեւանի ու Արցախի օկուպացված շրջաններում՝ Հայաստանի Հանրապետության Սյունիքի ու Վայոց Ձորի սահմանների երկայնքով 3+3 ձեռագրի մաս կազմող մյուս երկու ղեկավարներին՝ Ադրբեջանի եւ Թուրքիայի համատեղ գորավարժություններին զուգընթաց, եւ չնայած **Իլհամ Ալիեւի** գործադրած ջանքերի՝ դարձյալ առանց վրացական կողմի ներկայացուցչի մասնակցության:

Թե ինչպիսի դրամավարժությունների են հասել միսին մասնակցած մի կողմից՝ Ռուսաստանի, Թուրքիայի, Իրանի, եւ մյուս կողմից՝ Հա-

յասանի ու Ադրբեջանի ԱԳ նախարարների մակարդակով կայացած հանդիպմանը, հայտնի է միջոցառման արդյունքներով 9 կետից բաղկացած համատեղ հայտարարությունից, որտեղ խոսվում է վեճերի խաղաղ կարգավորման, իմբիչիսանության, ֆաղափական անկախության, սարածային անբողջականության, ՄԱԿ-ի կանոնադրության բոլոր սկզբունքների հիման վրա մարդու իրավունքները հարգելու կարեւորության մասին, որտեղ անդրադարձ կա սարածաւրջանի երկրների միջեւ կառուցողական երկխոսության եւ փոխհարաբերակցության համազորակցության հաստատման նպատակով հնարավորություններ ընձեռելու հարցերին:

Սակայն, հանդիպմանը մասնակցած Հայաստանի, Ռուսաստանի եւ եռակողմ հարթակը հյուրընկալված Իրանի արտաքին գործերի նախարարներն արդյո՞ք ֆունկցիոնալ են խաղաղարար նպատակներով թեհրանյան հանդիպման եւ նույն ժամանակահատվածում Նախիջեւանի ու Արցախի օկուպացված շրջաններում՝ իմբիչիսան Հայաստանի սահմանների երկայնքով Ադրբեջանի ու Թուրքիայի կողմից գորավարժություններ անցկացնելու նպատակահարմարության հարցը: Եվ որքանով է այն համադասախառնում 9 կետից բաղկացած համատեղ հայտարարության ոգուն:

⇒ **1** Հայաստանում կստեղծվի նոր մարմին, որը Պարեկային ուսիկանության հետ մեկտեղ կադախովի այդ հաղորդողների, բեռների եւ մարդկանց անվտանգությունը:

Նախագիծն առաջիկայում դաշտնադրես կներկայացվի սարածաւրջանի երկրների կառավարություններին:

Մեր սարածաւրջանում, որտեղ Արցախ է հայաթափվել, որտեղ ադրբեջանցի Հայաստանի մի շարք սարածներ ներխուժելուց հետո՝ նստել-մնացել են, որտեղ մեկ օր առաջ ավարսվեց ադրբեջանաթուրքական համատեղ գորավարժությունը, որտեղ մեր քի սակ Իսրայել-Պաղեստին հակամարտությունն է սրվել, այնպիսի իդիլիկ խորագրով եւ բովանդակությամբ նախագծի առաջարկությունն, իհարկե, կարող է թվալ իդեալիզմ, վերացական ու չիրականացիվ մի բան, մանավանդ հենց առաջարկողն է ասում՝ այդ բոլորը հնարավոր է խաղաղության օրակարգը Հայաստանի եւ Ադրբեջանի միջեւ առաջ սանելուց, խաղաղության համաձայնագիր կնքելուց հետո: Փաշինյանը Թբիլիսիում կրկին հիշեցրել է այդ օրակարգը՝ միմյանց սարածային անբողջականության ճանաչում, սահմանագծում՝ Ալմա-Աթայի հռչակագրի հիման վրա, որի առանցքն, ըստ Փաշինյանի, այն է, որ խորհրդային Միության ժամանակ գոյություն ունեցած վարչական սահմանները դառնում են ղեկավար սահմաններ:

Բայց ամբողջ խնդիրն այն է, որ Ադրբեջանն սկսել է անգամ չգնալ արեւմտյան ձեռագրի երկրներով բանակցային հարթակներ՝ Գրանադա չէր գնացել, Բրյուսել գնալուց է հրաժարվել, աշխարհում էլ՝ սափ կետերի դակաս չկա, իսկ Ալիեւի մտքերը հավանաբար ոչ թե նույնիսկ շատերիս համար ֆունդամենտալ եւ ոչ հայադաս իրողությունների

Պոլ «Խաղաղության խաչներով» նախագծեք, Ալիեւը՝ դասերազն

առկայությամբ Ալմա-Աթայի հռչակագրով Հայաստանի սահմանների ճանաչումն է, այլ իր բացված ախորժակով նոր սարածներ կուլ տալը Հայաստանից, այնպես որ այս «գրանդիոզի» նախագիծն, անգամ մեր ընդդիմության թունդ ֆունդամենտումն էլ եթե նկատի չունենանք, հազիվ թե մի սարածակուսով անգամ իրականացալի է, մանավանդ չգիտենք՝ ի՞նչ նշանների վրա է հիմնված Փաշինյանի հույսը՝ առաջիկա ամիսներին ստորագրելու Ադրբեջանի հետ խաղաղության եւ հարաբերություններ հաստատելու դայմանագիր:

Կարելի է սիրուն ծագրեր այստեղ այնտեղ բարձրաձայնվեն, օղը լցնեն ինչ-որ բովանդակությամբ, մանավանդ՝ «Խաղաղության խաչներով» նախագիծը մեքսիկո ճանադարի հետագիծն է կրկնելու գոնե թղթի վրա, դե իսկ համանուն համաժողովը չգիտենք, թե ի՞նչ կսա ման ծագրերի առարկայացման առումով Հայաստանի համար, բացի նրա վարչադատի մեդիա ֆոնի հետնադասկեր լինելուց:

Այս շաբաթ շաբ հետաքրքրական զարգացումների սկիզբ է դրվել Հայաստանի ռազմաքաղաքական համարումների ոլորտում՝ նկատի ունենալով Ֆրանսիայից հակաօդային դաշտանության համալիրների ձեռքբերումը, որը իշխանության հայտարարած՝ ռազմաքաղաքական համազորակցության ոլորտում դաշնակցների կազմն ընդլայնելու եւ բուն համարումների դիվերսիֆիկացման միտումներից է, որի մասին Փաշինյանը հայտարարել էր The Wall Street Journal թերթին սված վերջին հարցազրույցում: Թեւեւ երկու

փաստ անհանգստացնող է՝ որ ՌԴ-ն խանդով է վերաբերում այդ բոլորին, Պեսկովի նյարդային արձագանքով կա, եւ բացի այդ՝ զարմանալիորեն Ֆրանսիայի հետ սվալ համաձայնությունը չափից ավելի շաբ գովազդվեց: Ընդդիմությունից դաշտանության նախկին նախարար **Սեյրան Օհանյանի** կարծիքով՝ դա կասարվում է ՌԴ-ի հետ հարաբերությունները վասցնելու հաշիվին: Բացի այդ՝ ռազմաքաղաքական համարումները լռություն ու գաղտնիություն են սիրում, մինչդեռ Ֆրանսիայից ձեռքբերման այս ասիճանի գովազդումն անհանգստության աղբյուր դարձավ փորձագիտական շրջանակների համար, որոնք կարծում են, թե դա կարող է հրահրել մեր ագրեսիվ հարեւանի (եւ ոչ միայն) կողմից սարածաններ, մանավանդ՝ շաբ միջազգային փորձագետներ են կանխատեսում հայ-ադրբեջանական սահմանին նոր սրացման հնարավորությունը:

Քանի որ այս շաբաթ համարյա ամեն օր նորություն կար Հայաստանի շուրջ, մենք դեռ կհետեւենք եւ ավելի կմանրամասնենք հաջորդ շաբաթ:

Մի հարցի միայն անդրադառնանք: Հայտնի դարձավ, որ Հայաստանի կառավարությունը Արցախից տեղահանված մեր հայրենակիցներին ժամանակավորապես փախսական կարգավիճակ է տալիս՝ նրանց մի շարք խնդիրների լուծում տալու նպատակով, սահմանելով նրանց իրավունքներն ու դարձականությունները, միջազգային կոնվենցիաներով սահմանված կարգով նրանց իրավունքների եւ օրինական շաբերի դաշտանությունից օգսվելու

հնարավորությունը: Արդյոք այդ կարգավիճակը հնարավորություն տալու է արցախցիներին՝ դիմելու միջազգային ասյաններ՝ Ադրբեջանից կորցրած ինչի եւ սեփականության դիմաց փոխհատուցում դախանջելու համար, կամ, որ ավելի լավ կլինի՝ նրանց փոխարեն դա ասենք աներ Հայաստան ղեկավարները: Կամ՝ միգուցե հենց Ադրբեջանի հետ փուլային դայմանավորվածությունների հնարավոր ձեռքբերման դեդում, որի մասին ասում էր ԶԴ-ից **Արթուր Հովհաննիսյանը**, հնարավոր կլինի նաեւ դայմանավորվել այդ փոխհատուցման վերաբերյալ: Իսկ միգուցե արցախցիների վերադառնալու հնարավորությունից իշխանությունը դեռ չի՞ հրաժարվել: Այս վերաբերմամբ ԱԺ վերջին ձեռագրույցներին խորհրդարանականներից հսակ դասախաններ դեռ չսացանք՝ նոր որոշման հնարավորությունները դեռ ուսումնասիրվում են, ըստ ԶԴ ներկայացուցիչների, ըստ այդմ էլ միջազգային ասյաններ դիմել-չդիմելու հարցը կհսակեցվի: Իսկ «Պատիվ ունենից» **Հայկ Մամիջանյանի** դասախանն այն սրամարանությամբ էր, որ ոչինչ դեք չէ կարել մերկա իշխանության հետ, իսկ արցախցիների փոխարեն տալու տեղում նսածներն էլ հարկ չէ, որ այդ առումով նրանց խորհուրդ տան:

Ամբողջ խնդիրն այն է, որ հարյուր հազար մարդու խնդիրների լուծումը կարող է սարիներ երկարել, մինչդեռ միջազգային դաշտանությամբ փոխհատուցումների դախանջումն ու սացումը արցախցիների կյանքը էականորեն կթեթեւացնեն:

ԱՐԱՍ ՍԱՖԱՐՅԱՆ

Քաղաքական վերլուծաբան, Եվրասիական փորձագիտական ակումբի համակարգող

«3+3» ձեռնարկի աճող արդիականությունը Չարավային Կովկասի անվանագության եւ կայունության համար

Լեռնային Ղարաբաղի (Արցախի) այդպես էլ չճանաչված հանրապետության ինֆրանախնամումը, արցախահայերի բռնազաղթի ու նրանց վերաբնակեցումը Հայաստանի Հանրապետությունում ստեղծեցին նոր իրավիճակ Հարավային Կովկասի սարածաօրանային ճարտարապետության եւ անվանագության համար: Հիմա լուրջ հեղինակներ են գրում Հարավային Կովկասի եւ Կենտրոնական Ասիայի սարածաօրանում Թուրքիայի աճած դերակատարության մասին: Նախկին խորհրդային միության փլուզումից հետո Թուրքիան բացառիկ հնարավորություն ստացավ այդ սարածաօրաններում հաստատվելու եւ Մեծ Թուրանի գաղափարը գործնականում կենսագործելու համար: Եսփորհրդային իրականության նոր դարձումներում (հասկանալի մեծ օրերում) Անսանի, խորհրդային դարածաօրանի եւ նույնիսկ եսփորհրդային առաջին սարածաօրանի ժամանակների դեղատոմսերը բացարձակ անօգուտ են եւ արդեն չեն արահայտում ժամանակակից գործընթացները: Նախկին ԽՍՀՄ թյուրքական երկրները հնարավորություն են ստացել առանց միջազգային իրավունքի խախտման, առանց դաշնային կազմակերպության եւ ցնցումների զարգացնելու ֆաղափական, սնտեսական, մշակութային-ֆաղափական հարաբերությունները միմյանց միջեւ եւ ժամանակակից Թուրքիայի հետ: Այսպիսով, թյուրքական համախմբումը իրականում նյութականանում է եւ զնալով ավելի մեծ գործունեություն սարածաօրանային ֆաղափաստական գործընթացների բացատրության դարձադարձում:

Մինչեւ Լեռնային Ղարաբաղի (Արցախի) անկումը Հայաստանում առանձնապես չէին մտրում այս նոր իրողությունների մասին: Այս գործընթացները համարվում էին ինչ-որ վերացականություններ, որոնք Հայաստանին չեն վերաբերում: Սակայն նոր իրողությունը անհրաժեշտ դարձեց Հարավային Կովկասի անվանագության նոր ճարտարապետության, ինչպես նաեւ այս սարածաօրանում միջազգային ուժային կենտրոնների ու մեծ ղեկավարությունների դերը: Գաղտնիք չէ, որ նախկին ԽՍՀՄ փլուզումից հետո Հարավային Կովկասում իրենց ազդեցությունը սարածեցին եւ՛ ԱՄՆ-ն, եւ՛ Եվրոպական Միությունը: Ռուսաստանն արդեն չէր գերիշխում սարածաօրանում, այլ փորձում էր վարել ակտիվ ֆաղափականություն իր ազդեցությունը դաշնային իր կենսական շահերի դաշնային համար: 1991թ. հետո բոլոր սարածաօրանի համաձայնագրային բեռները մրցակցությունը ազդեցու-

թյան համար մշակում է ուժեղացել է, իսկ Ռուսիան անկախ ճգնաժամի սկզբից հետո ձեռք է բերել առնական մեծ թեթեւացումներ կրակի բնույթ: Այսօր միավորված Արեւմուտքը չի էլ թափանցում, որ իր հիմնական խնդիրը համարում է Ռուսաստանի դուրս մղումը սարածաօրանից եւ Արեւմուտք-Արեւելք առանցքի, ըստ ամենայնի, կենսագործումը: Թե ինչպե՞ս էին երկար սարածաօրանում Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորման միջնորդները, վառ կերպով ցույց է տալիս այն, որ Ռուսաստանը, ԱՄՆ-ն եւ ԵՄ-ն (Ֆրանսիան) կոնսենսուս ունեին հարցերի մեծ մասում: ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի այս եռյակը կազմափոխվեց Ռուսիան անկախ ճգնաժամի սկզբում, սակայն կողմերը այնուհետեւ հեռակա կերպով շարունակում էին միակարծիք լինել այս հակամարտության կարգավորման ուղիների որոնման հարցում: Մեր սարածաօրանում Ռուսաստանի դերի նվազեցման հարցում Արեւմուտքի դիրքորոշման հետ համաձայն չէ Իրանը, որը ցուցադրում է իր ավանդական մոտեցումը սարածաօրանային հիմնախնդիրները բացարձակապես սարածաօրանի դերակատարների ուժերով լուծելու վերաբերյալ: Հեռավորակա է, որ Իրանի հենց այդ դիրքորոշումն է նրան մեծեցնում Թուրքիայի եւ Ռուսաստանի հետ եւ ստեղծում է ընդհանուր հարթակ սարածաօրանային գործընթացները ուսումնասիրելու, դրանք գնահատելու եւ համագործակցության ուղիները որոշելու համար:

Ավանդական վեկտորները եւ Չարավային Կովկասի նոր իրողությունները

Դեռեւս մինչեւ Արցախի անկումը հայկական հասարակական-ֆաղափական դիսկուրսում դաշնային էր ծավալվել Արեւմուտքի եւ Ռուսաստանի կողմնակիցների միջեւ: Արեւմուտքն ֆաղափական օրանակները իրենց խոսնակների շուրթերով ասում էին, որ Ռուսաստանը հեռանում է Հարավային Կովկասից եւ որ Հայաստանը դաժն է մշակի նոր, ավելի ժամանակակից ֆաղափական մոտեցումներ, որոնք արահայտում են մեր օրերի իրողությունները: Չնայած Ռուսաստանի դաշնային անձինք ամեն անգամ, ամեն նման հայտարարությունից հետո ղեկավարում էին, որ Ռուսաստանը չի հեռանա Հարավային Կովկասից եւ այդ սարածաօրանը շարունակում է մնալ իր արտաքին ֆաղափականության առաջնահերթությունների թվում, արեւմտյան օրանակները կարծես չլսելու էին

դա տալիս եւ աշխատում էին հանուն Ռուսաստանից Հայաստանի հեռացման: Հարավային Կովկասի համար նոր դաշնային օրանակները դրվում է «հանուն մերի դաշնային» վրա: Պարզվում է, որ նոր Հայաստանը առանց Լեռնային Ղարաբաղի նորովի լուրջ գրավիչ է արեւմտյան արժեքների սարածաօրանի եւ, ընդհանուր առմամբ, Արեւմուտքի մեծեցումը եւ Ռուսաստանի ու Եվրասիական ինտեգրացիոն սարածաօրանում նրա դերի վարկաբեկման համար: Ռուսաստանի ավանդական կողմնակիցները բացատրում են, որ Ռուսաստանի նահանջը անխուսափելիորեն նշանակելու է Հայաստանում Թուրքիայի եւ Արցախի սկզբում ֆաղափական, իսկ հետո նաեւ սնտեսական էֆեկտիվ, մոտավորապես այնպես, ինչպես դա եղել է հարեւան Վրաստանում: Դաշնային մեր օրերի հասարակական սրամադրություններից, այս հեռանկարը առանձնապես չի վախեցնում արեւմտյան ուժերին եւ ազդում է երկրի կառավարության գործունեության գնահատականի հանդեպ հանրային սրամադրությունների վրա: Մեզ բազմիցս զգուցացրել ենք եւ շարունակում ենք նախազգուցացնել մեր հասարակությանը՝ թույլ չտալ արեւմտյան եւ ռուսամետ կողմնորոշումների առնական մեծ ծավալում: Արեւմուտքի կողմնակիցները գնալով շարունակում են եւ, ինչպես վկայում են վերջին ժամանակների հասարակական սրամադրությունների ուսումնասիրությունները, Ռուսաստանի կողմնակիցները ավելի ու ավելի շարունակում են փոփոխման մեջ: Այս մասին ժամանակին զգուցացնում էին շարունակաբար եւ սոցիոլոգներ, որոնք վստահ ղեկավարում էին, որ Ղարաբաղյան հակամարտության լուծումից հետո եւ՛ Արցախում, եւ՛ Հայաստանում շարունակվելու են դեղին Արեւմուտքի եւ ավելի ու ավելի հեռանալու են Ռուսաստանից: Ի՞նչ կարող է առաջարկել Ռուսաստանը Հարավային Կովկասի հասարակություններին նոր դաշնայիններում հա-

մագործակցությունը եւ փոխգործակցությունը զարգացնելու եւ խորացնելու նպատակով: **Առաջին:** Եվրասիական սնտեսական ինտեգրացիոն գործընթացը զարգացնելը, որը խոստանում է շարունակել, ոչնչով չփոխարինվող սնտեսական օգուտներ սարածաօրանի երկրներին, ինչի վառ վկայությունն է հենց Հայաստանը: **Երկրորդ:** Սարածաօրանի երկրների հետ ֆաղափական համագործակցություն խաղաղության եւ կայունության ապահովման համար: **Երրորդ:** Սարածաօրանի երկրների բազմակողմ համագործակցություն ոչ միայն Արեւմուտք-Արեւելք, այլ նաեւ Հյուսիս-Հարավ (ինչը հասկանալի է Արեւմուտքի եւ Ռուսաստանի ժամանակակից առնական միջնորդների մասին) առանցքների անարգել գործառնության ապահովման նպատակով: Բազմակողմ համագործակցությունից ակնկալվող սնտեսական օգուտները իսկապես շարունակվելու են, ինչի վկայությունն է Մեծ Եվրասիայի երկրների հեռավորության մեծացումը Ռուսաստանի սնտեսական առաջարկությունների նկատմամբ նույնիսկ գլոբալ առնական մասնաշաղկապում: Այսպիսով, մեզ մոտենում ենք սարածաօրանային ինտեգրացիոն ամրապնդման հեռանկարների գնահատականին մի իրավիճակում, երբ բազմաթիվ արգելիչներ սնտեսական համագործակցության համար գնահատվում են իրերի հաղթահարված, իսկ նոր իրավիճակը ստիպում է փնտրել նոր լուծումներ, որոնք օգտակար են գործընթացի բոլոր մասնակիցներին: **«3+3» ձեռնարկը որդեկան կոնսենսուս փոխադարձ զիջումների արդյունքում** Ռուսաստանը եւ Թուրքիան մեզ են փոխառաջարկում համագործակցության փուլ: Տեսանելի հեռանկարում Ռուսաստանը չի անելու ֆայլեր, որոնք

կվասթարացնեն հարաբերությունները Թուրքիայի եւ Արցախի հետ: Հասկանալի թյուրքական երկրների ըստ մեծամասնի մեծեցման գլխավոր ուղեգիծը՝ Ռուսաստանը միաժամանակ առաջարկում է Մեծ Եվրասիական գործընկերության օրանակներում բազմակողմ համագործակցության իր տեսլականը: Ռուսաստանը չի ուզում կորցնել իր դաշնակից Հայաստանի եւ մասնակցում է նոր Հայաստանի հետ դաշնակցային հարաբերությունները զարգացնելու եւ խորացնելու համար նոր փաստարկների փնտրումներին: Վրաստանը շարունակում է ղեկավարել ՆԱՏՕ-ի եւ ԵՄ-ի անդամ լինելու իր ցանկությունը, եւ չնայած այսօր, այդ սկզբունքների հոչակումից 20 տարի անց, սկսվել հեռանկարը չի մոտեցել, շարունակում է մեծել Ռուսաստանի մասնակցությամբ սարածաօրանային համագործակցության հնարավորությունը: Արցախում ձգտում է Թուրքիայի հետ համակողմանի ինտեգրացիոն եւ բոլորովին չի շարունակում դաշնային ԵԱՏՄ եւ ՀԱԴԿ անդամ, չնայած շարունակաբար հարաբերություններ ունի այդ կազմակերպությունների բոլոր անդամների հետ: Հայաստանը բանակցություններ է սկսել Թուրքիայի հետ հարաբերությունները կարգավորելու ուղղությամբ, որոնց ելքն ակնհայտորեն կախված է խաղաղության մասին հայ-արցախյան միջնորդական դաշնային ղեկավարներից: Ռուսաստանը կոչ է անում Հայաստանին եւ Արցախին ստորագրել խաղաղության դաշնային հարաբերությունները: Այս հարցում եւս երեւում է մրցակցությունն ու առնականումը ԵՄ-ի եւ ԱՄՆ-ի (մի կողմից) եւ Ռուսաստանի (մյուս կողմից) միջեւ: Չնայած այն հանգամանքին, որ բանակցությունները առաջ են գնում շարունակաբար եւ զուգորդվում են հակամարտ հեռանկարներով, միջազգային փորձագետները հակված են կարծելու, որ տեսանելի ապագայում այդ դաշնային կապերը կարողանան խաղաղաբար կարգավորել Մեր օրանակային Հայաստանում ուղեգծված է այն համակարծությունը, որ բոլոր սրամադրային երկրները, որոնք միացնում են Թուրքիան, Հայաստանը եւ Արցախը, դաժն է արագափակվել եւ սրամադրային հաղորդակցությունը՝ ամբողջ ծավալով վերականգնվի: Հայաստանի ինֆրանախնամում կողմնակիցները շարունակում են եւ, չնայած բնակչության մեծամասնությունը չի ուզում սահմանները բացել Թուրքիայի հետ, սակայն դա չի ազդում դաշնային ֆաղափական ուղեգծի առաջ **⇒ 12**

ԱՆՏՐԻՏ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

Մայնի Ֆրանկֆուրտ

Հայաստանի խաղաղ ներկայությունը Ֆրանկֆուրտի գրքի տոնավաճառին

Նախաբանի փոխարեն
Ֆրանկֆուրտի հերթական յոթանասունհինգերորդ գրքի տոնավաճառին ներկայացանք աշխարհին հարուստ մշակութային, քաղաքական և գրականությունը, քաղաքական և գրականությունը, քաղաքական և գրականությունը...

Տոնավաճառը

Տոնավաճառը բաց էր հոկտեմբերի 18-22-ը, այն իսկապես մեծ հնարավորություն է ստեղծելու աշխարհի ու գրականության հետ: Այն մի դասիկալում կամ մի ժամանակակից մտային խաղաղությունն է, որում կարելի է մտածել, որ ամեն ինչ հասկանալի է, հասկանալի է, որ ամեն ինչ հասկանալի է...

Հասուկ հյուրը

Ինչպես ամեն տարի, այս տարի ևս տոնավաճառը հասուկ հյուր ուներ՝ Սյուզենիան, որն ի զարմանս ինձ ներկայացված էր մարզ ու անդամային ի սարքերություն նախորդների, որոնք փորձում էին հասուկ սաղավարում ցուցադրել իրենց երկրի ողջ մտածությունն ու բազմազանությունը: Սյուզենիայի սաղավարում ներկայացված էին գրքեր, առանձնացված ցուցադրանքի մի մասում նկարագրողներին ցուցադրանքները: Սյուզենիան հա-

սուկ սաղավարում (այն մեկ այլ մասնաճյուղում էր), որն ընդգրկում էր մի ընդարձակ սրահ, երկու ֆունկցիոնալ սրահներ էին, որտեղ մեկը մյուսի հետևից ֆունկցիոնալ էր: Առաստաղը ձևավորել էին ձեռագործ սփռոցներով, նմանափոխ ծածկերով մեծ ծածկում էին մեր հեռուստացույցներն ու ռադիոները սովետական սարքերին՝ դրանք փոփոխելով դասական համար: Տաղավարի հիմնական գույնն արծաթագույնն էր: Տաղավարը շատ մեծ էր, գնահատելի էր, որ այն շատ էր ինտելեկտուալ, կար ճոճանակ, էկրաններ՝ մանկական խաղերով, ու կարելի էր ասել այս տարի իմ ձեռքբերումն այն էր, որ երեխաներիս առանց ձանձրացնելու ցույց սպեցի գրքերի աշխարհը: Քաղաքում ևս տեղի էին ունենում համերգներ ու ցուցադրություններ՝ ներկայացնելով սլովենական մշակույթը:

Մյուսները

Այս տարի ևս ներկա էին Ռուսաստանը և Ադրբեջանը, Վրաստանի ներկայությունն էլ աննկատ էր, նման էր մախրոպոեզիային: Փոխարենը Ուկրաինայի սաղավարում ամենամեծ միջոցառումներ էին, ամսվոր էր տեսնել զինվորական համազգեստը տոնավաճառին, աչքս գցեցի էկրանին՝ «Ուկրաինական հասուկ ջոկատայինները ծովում, ջրում ու ցամաքում»: Առհասարակ ուկրաինական ծրագրում շատ էր դասերազմը, ինչը և բնական էր, երկրում դասերազմ է: Տոնավաճառի հյուրերից շատերը ձեռքներին կրում էին ուկրաինական դրոշմներ, որոնք բաժանվում էին Ուկրաինայի սաղավարում: Ուման կրում էին Իսրայելյան սասարող կրծքանշաններ:

Քաղաքականություն

Չեղարկվել էր դադարեցնել գրող Ադանիա Շիբլիի մրցանակաբաշխությունը: «Խստրեն դասադասում ենք Համասի բարբարոսական դասերազմը Իսրայելի դեմ, մենք սարսափած ենք», ասել է Յուրգեն Բուրգը՝ Ֆրանկֆուրտի գրքի տոնավաճառի սյուզենիան: Բացման ժամանակ սլովեն փիլիսոփա Սլավոյ Ժիժեկը երկար խոսեց Իսրայել-դադարեցնելու կոնֆլիկտի մասին, սակայն ոչ մի բառ օրերս Արցախում տեղի ունեցած ցեղասպանության, բռնի տեղահանման մասին, որն իրականացրին Ադրբեջանի իշխանու-

թյունները: **Ասրիդ Լինգորենի** մրցանակաբաշխության հավակնորդների թվում էին ադրբեջանցիներ, սակայն ինչն էլ որ է մեկը հարց չուղղեց կազմակերպչներին, թե ադրբեջանցի գրողներին ինչպե՞ս են հայտնվել հավակնորդների ցանկում:

Հայկական սաղավարը

Տաղավարի ձևավորումը նվիրված էր հայկական կինոյի հարյուրամյակին, ֆյու-ար կողմի միջոցով միանում էր հայկական կինոյի մասին դասընթացը, զվեստիկա դասընթացը մեզ էր նայում Շորի՝ սազմադավ լի աշխարհին նայող դեմքը: Այդպես: Մենք ներկայացել էինք աշխարհին մեր խաղաղ մշակույթով, աշխարհի սարքեր լեզուներով թարգմանված գրքերով, Արցախի ու Հայաստանի մասին դասընթացը, սակայն ոչինչ այսօրվա մասին, ասես մեր երկրում դասերազմներ, ցեղասպանություն էր եղել, մեկ ամիս առաջ մեր հայրենակիցները բռնի էին տեղահանվել Արցախից...Ու մենք աշխարհին ուղղված հարցեր ու ասելիք չունեինք: Իսկ գերմանացիները սղասում էին մեր հարցին, հարցերին: Ինչն էլ չխոսեցինք:

Բնասրկում

Ամեն Հայաստանցու, Անահիտ Ղազարյանի, Լուրա Ցվերթնիայի և թարգմանիչ Սուսաննա Եղոյանի մասնակցությամբ տեղի ունեցավ «Ինֆունությունը և գրականությունը» թեմայով ֆունկցիոնալ Ֆրանկֆուրտի սյուզենիան: Ես ոչինչ չգիտեի Լուրայի ու նրա **Auf der Straße heißen wir anders** գրքի մասին: Լուրայի հայրը հայ է, գիրքն էլ ցեղասպանության մասին է:

«Հայկական ինֆունությունը կառուցված է ազգային հերոսների, դասական իրողությունների, մշակույթի, գրականության, նաև աշխարհագրության շուրջ, մենք բոլորս հեռու ենք, թե ինչ էր տեղի

թյուն: (Ավելի ուշ նկատեցի, որ հայոց տառապանքը սխալ էր դրված): Նախ Արձակագիր **Սուսաննա Հարությունյանի** «Ազգայնորդ Նոյից առաջ» գրքի գերմաներեն թարգմանության շնորհիվ տեղի էր: Քննարկումը վարում էր **Անդրե Շորը**, որ ֆաշիստական էր Հայաստանում ու Արցախում տեղի ունեցող իրադարձությունների մասին, հարցերը հետաքրքրական էին, ներկայացրել էլ համակարգողությամբ լսում էին Սուսաննա Հարությունյանի ու Անդրեի՝ դասերազմների ու ցեղասպանությունների մասին խոսակցությունը՝ Սուսաննա Եղոյանի գեղեցիկ թարգմանությամբ:

Հետո ներկայացվեց արձակագիր **Հովիկ Ավյանի** «Կարմիր դասերազմ է» գիրքը: Հովիկը ներկա էր, սակայն վարողը բավական ընդգրկուն խոսեց գրքի մասին: Գրքի գերմաներեն վերնագիրը սարքերվում է բնագրից: Եթե փորձենք «Կարմիրը» վերնագրով գիրք փնտրել, ապա՝ բազում են սարքերակները, ճիշտ գիրքն ընտրելը կբարդանա, ինձ բացատրեց Անդրեն:

Մնացածի մասին

Հայկական սաղավարում տեղի ունեցավ նաև հյուրասիրություն՝ **Լուսինե Խառատյանի** «Սիրիական» գրքի Եվրամիության գրական մրցանակի կարճ ցանկում ընդգրկվելու կապակցությամբ: Ես մի ուշադրությամբ փաստեցի՝ Ֆրանկֆուրտի համալսարանի սուրբ Պողոսի անունի ճարտարագիտության ժամանակ հասկանալի ընթացքներն **Արամ Պաշյանի** P/F վեպի գերմաներեն հրատարակությունից: Թերևս կարելի է շատ ավելի դասերազմել տոնավաճառից, սակայն հնարավոր չէ հինգ օրերի բազմազանությունը ներկայացնել մի ֆանի էջում:

Վերջաբանի փոխարեն

Հուսամ՝ մոտ աղագայում Հայաստանը ևս կհայտնվի հասուկ հյուրի կարգավիճակում, մեր սաղավարում կլինեն հայ հեղինակներ ոչ միայն հասուկ գրական գործակալների ջանքերով թարգմանված գրքեր, այլ շատերը, կկազմակերպվեն համերգներ, ցուցադրանքներ, ֆունկցիոնալներ, միջոցառումներ էլ կլինեն նույնպես: Սա կարևոր հարց է, Հայաստանն էլ շատ բան ունի դասերազմելու ու բաշխելու աշխարհին:

Ընդհանրություններ

Հաճելի բացահայտում էր լինել գերմանացի հրատարակիչ **Ֆրիդրիխ Մաուկեի** սաղավարում, որտեղ հայ-գերմանական դրոշմների ներկայություն կար, գրքերի գեղեցիկ ցուցադրու-

ԱՆՆԱ ԱՂԱՄՅԱՆ

Նոր գիտական հարթակ՝ երիտասարդ հայ արվեստագետների համար

Երիտասարդ հայ արվեստագետների գիտական հետազոտությունների արդյունքների հանրայնացման ու միջազգայնացման նպատակով ստեղծվել է գիտական նոր հարթակ: ԴՅ ԳԱԱ Արվեստի ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ հրատարակվել են «Երիտասարդ հայ արվեստագետների գիտական նստաժամի նյութեր» նորաստեղծ գիտական ժամագրի 2023 թ. երկու համարները, որոնցում տղազգրվել են 2022թ. դեկտեմբերի 1-2-ին ԴՅ ԳԱԱ Արվեստի ինստիտուտի կազմակերպած Երիտասարդ հայ արվեստագետների գիտական 15-րդ նստաժամի (նվիրված Հայաստանի կոմպոզիտորների միության հիմնադրման 90-ամյա հոբելյանին) ընթացքում ներկայացված գեղուցումները:

Հայ ակադեմիական արվեստագիտության դասընթացի մեջ առաջին անգամ ընթերցողի

սեղանին է դրվել բացառապես երիտասարդ արվեստագետների արվեստագիտական ուսումնասիրությունների արդյունքների հրատարակման համար նախատեսված գիտական ժամագրի, որի բոլոր հոդվածներն ունեն DOI: «Գիտական ժամագրի համարում հրատարակված հոդվածներն արդեն ընդգրկված են CrossRef համակարգում եւ հասանելի են հայ արվեստով բոլոր հետաքրքիրների համար անբողջ աշխարհում»,- նշում է ԴՅ ԳԱԱ Արվեստի ինստիտուտի տնօրեն, արվեստագիտության դոկտոր, դոցենտ Աննա Ասատրյանը, որի մտադրությամբ էլ ստեղծվել է գիտական նոր ժամագիրը:

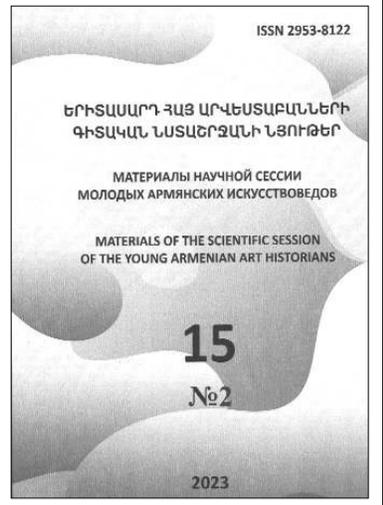
Պարբերականը հրատարակվելու է տարեկան երկու համարով, որոնցից մեկում ներկա-

յացվելու են հայկական ժամանակային (երաժշտություն, թատրոն, կինո եւն), իսկ երկրորդում՝ սարածական (կերպարվեստ, դիզայն, ճարտարապետություն եւն) արվեստների ուսումնասիրության արդյունքները:

Պարբերականի անդամակալ համարներում ներկայացված է 21 գիտական հոդված, որոնց հեղինակներն ինչպես արդեն կայացած երիտասարդ հետազոտողներ են՝ արվեստագիտության եւ ճարտարապետության թեկնածուներ, այնպես էլ հայ արվեստագիտության մեջ առաջին փայլերը կատարող ասպիրանտ-դեբյուտանտներ: Գիտական ժամագրի նույնի համահայկական ընդգրկում, ֆանի որ համախմբել է հայ արվեստագետներին նաեւ Ֆրանսիայից եւ Չինաստանից:

Գիտական ժամագրի խմբագրական խորհրդում ընդգրկված են ինչպես առաջատար ու վաստակաւաս մասնագետներ ԴՅ ԳԱԱ Արվեստի ինստիտուտից եւ սարբեր երկրների (Ռուսաստան, Գերմանիա, Ֆրանսիա, Լիբանան եւն) գիտակրթական հաստատություններից, այնպես էլ երիտասարդ հետազոտողներ՝ արվեստագիտության թեկնածուներ, որոնք ակտիվ մասնակցություն են ունեցել Երիտասարդ արվեստագետների գիտական նախորդ նստաժամների կազմակերպման ու անցկացման գործում:

Պարբերականի գլխավոր խմբագիրն է դոցենտ Աննա Ասատրյանը, դասախոսուհի ֆուրսուղաւերը՝ ԴՅ ԳԱԱ Արվեստի ինստիտուտի Երիտասարդ արվեստագետների խոր-

հրդի նախագահ, արվեստագիտության թեկնածու, դոցենտ **Մարին Հարությունյանը** եւ խորհրդի ղեկավար նախագահ, արվեստագիտության թեկնածու **Մերի Կիրակոսյանը**:

Ընդհանուր առմամբ արվեստագիտական երիտասարդական գիտական ժամագրի նպատակն է մտադրել կանաչ ճանապարհ եւ արժեքավոր հոդվածներ:

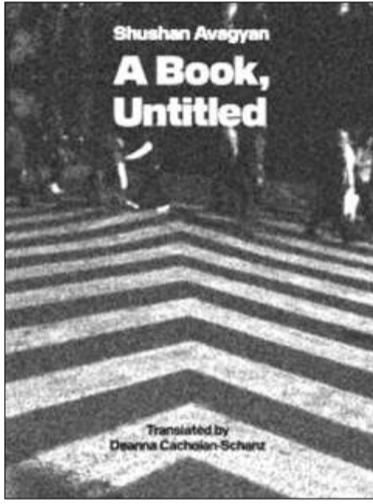
Շուշան Ավագյանի վեպն արժանացել է մրցանակի

ե, երբ անգլիական PEN-ը մրցանակ է շնորհում արեւելահայերենից թարգմանված գրքի: Ավագյանն իր փորձարարական աշխատանքում դասնում է 1926 թվականին Երեւանում 20-րդ դարասկզբի երկու գրողների՝ **Շուշանի Կուրդինյանի**

եւ **Ջաղել Եսայանի** երեսակայական հանդիպման մասին. նրանց ժառանգությունը հիմնականում թափացել եւ մոռացվել է հայ գրական կանոնում:

Օգոստոսի սկզբին Ավագյանը հրավիրվել էր ներկայացնելու իր վեպն Էդինբուրգի գրի միջազգային փառատոնին՝ Ավստրալիայի ամենաազդեցիկ գրական գործիչներից մեկի, «Այս ավերիչ տեղը» գրի հեղինակ **Սոֆի Ջանինգսոնի** հետ զրույցի միջոցով: Նրան միասին բացահայտեցին դասընթացի մեկնաբանման նրբությունները, հետազոտեցին անցյալի եւ ներկայի սահմանները եւ այդ ենթադրյալ կոտրված շեղվելու հետեւում: Զննարկումը վարում էր Էդինբուրգում բնակվող շոտլանդացի բանավոր բանաստեղծ եւ գրող **Զեթին Ուիլյամ Գարին**: «Գիրք-անվերնագիր» ամերի-

կյան հրատարակությունը 2023 թվականի ապրիլին թողարկել է «Օսթ փրեսը», իսկ բրիտանականը նախատեսվում է հոկտեմբերին՝ «Թիթի ֆախոք փրեսի» կողմից:

«Ես այնքան էլ չեի սպասում ականատես լինել, թե որքան հեռու կարող է հասնել «Գիր-

անվերնագիրը» (առաջին անգամ հրատարակվել է 2006 թվականին), բայց թարգմանությունը հենց դա է անում. այն ստեղծում է անսպասելի հետազոտ: Եվ այսպես, վերջերս «Գիրք» ձեռք է բերել նաեւ իսպանական «Ուստիա» հրատարակչությունը եւ շուտով հասանելի կլինի նաեւ իսպաներենով,- ասում է Ավագյանը:

«Գիրք-անվերնագիրը» գրախոսել են **Ալիսթեր Յան Բլիթթը**՝ «Big Other»-ում, **Լիզա Գյուլեսերյանը**՝ «Արմինիլը ու իր խումբը» եւ **Արիս Սարաֆյանը**՝ «Արմինիլը միջուկային սփերայի»-ում: 2024 թվականի մարտին այն կներկայացվի բրիտանական «Wasafiri: International Contemporary Writing» գրական ամսագրում: <https://newsroom.aua.am>

Անգլերենից թարգմանեց ԱՆՆԱ ԱՂԱՄՅԱՆԸ

ԱՆՆԱ ԱՂԱՄՅԱՆ

Հոկտեմբերի 8-ից 15-ը կայացած Լայպցիգի 66-րդ վավերագրական եւ անիմացիոն ֆիլմերի միջազգային փառատոնում տեղի է ունեցել ռեժիսոր **Հովհաննես Իսխանյանի** «Սիրունիկն ու փաստաբանը» վավերագրական ֆիլմի համաաշխարհային պրեմիերան: Ժյուրիի որոշմամբ ֆիլմն արժանացել է երկրորդ՝ «Արծաթե աղավնի» մրցանակին՝ որդես լավագույն լիամետրաժ վավերագրական ֆիլմ: Ի դեպ, ֆիլմն առաջադրված էր եւս երեք մրցանակների:

Հովհաննես Իսխանյանի ֆիլմը՝ Լայպցիգի DOK կինոփառատոնի մրցանակակիր

մահ անելով, 9 ամիս դառաւ մահ մեջ է տալիս՝ առանց սննդի եւ դեղորայքի, ոման սովամահ են եղել... Եվ նվիրում են, մասնավորապես, **Վազիֆ Խաչատրյանին**, որին առեւանգել են Կարմիր Խաչի մեթոդայից ու որը մեռ-մեռակ, անօգնական այժմ դառնում է Բաքուի բանտում»:

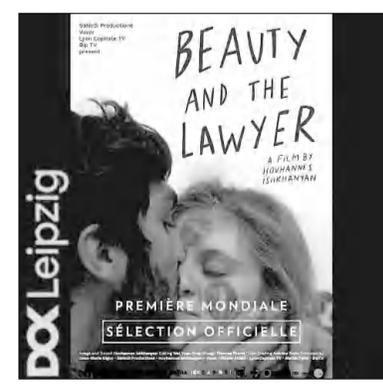
Դիմապատկերում զետեղված իր խոսքում Հովհաննես Իսխանյանը համոզում է հայքներ,

որ «հայերի ու բախսակից ժողովուրդների արժանապատվությունը կվերականգնվի, արդարությունը վաղ թե ուշ կհաղթի ու կհաղթահարվի իմնության այս ճգնաժամը»: Ռեժիսորը նաեւ իր երախտագիտությունն է հայնել ֆրանսիական «Սանուսի» արտադրությանը, ֆիլմերի զարգացման «Եվրասիադոկ» ծագրին, Թբիլիսիի «Սինեդոկ» փառատոնին, Լայպցիգի փառատոնին եւ ֆիլմի հերոսներին՝ Հասմիկին, Գարիկին ու Լեւոնին:

Փառատոնի տնօրեն **Զրիստո Տերտխանյանը** իր հերթին նշել է. «Չմայած շաքարը մթաթմբից Իսխանյանը եւ Պարթևսիյանը, Լեւոնյանը Ուարաբադում եւ Ուլրայիմյանը տեղի ունեցած վերջին զանգվածային ստանություններով, սեղահանություններով եւ ռեժիսորություններով, մեր այցելուներից բաժանեցին փառատոնը օգտա-

գործեցին որդես հնարավորություն՝ կարծիքներ փոխանակելու այդ հարցերի եւ ընթացիկ իրադարձությունների շուրջ»: Մրցանակի հովանավոր «3sat»-ի ներկայացուցիչը հայնել է, որ կազմակերպությունը «հասկալուս ուրախ է այս սարի «Արծաթե աղավնի» մրցանակը շնորհել հայ կինոռեժիսորի, որն իր ֆիլմով փաստագրում է փր մարդկանց վիճակն իր ծագման երկրում՝ Հայաստանում, եւ այդպիսով զորեղ ազդանշան է ուղարկում հոգուս մարդու իրավունքների»:

Սցենարիստ **Յան Կյունեմունդի** խոսքերով՝ ֆիլմը սկսվում է Գարիկի ու Հասմիկի ամուսնությունում ու ավարտվում նրանց որդու համար Սուրբ Ծննդյան զարդարված տոնածառով, որն առաջին անգամ սեղադրվել է հոր կառուցած սանը: Դրանում արժանավորում են սոցիալական եւ գեղար-

յին իմնության հարցեր: Համատեղ հայ-ֆրանսիական ֆիլմը Իսխանյանի հինգ սարիների աշխատանքի արդյունքն է:

Լայպցիգի DOK-ը առաջին դասի գերմանական հնագույն կինոփառատոններից է եւ ամենամեծերից մեկն աշխարհում: Այս սարի 11 հարթակներում ներկայացված են եղել 225 ֆիլմեր եւ XR-աշխատանքներ շուրջ 60 երկրներից. ընդհանուր առմամբ ներկա է եղել 45000-ից ավելի հանդիսատես:

ՄՇԱԿՈՒՔԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆՁՈՒՅՄԻ ՈՆՆՅԱԳՈՒՄԸ ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱՔԱՊՈՒՄ

«Մեդուզա» ռուսական կայքի հոդվածը՝ կրճատումներով

Լեռնային Ղարաբաղում հակամարտությունը ամենաերկար դաժնաբեր է նախկին ԽՍՀՄ սահմանում. այն շարունակվում է (r) 1980-ականների վերջից եւ խլել է մոտ 20 հազար մարդու կյանք: Պատերազմը փախսական է դարձրել հարյուր հազարավոր մարդկանց եւ անհետացման վտանգ է ստեղծել բազմաթիվ ձարսարաղեսական ու դասակարգային հուշարձանների համար՝ հայկական թե ադրբեջանական: «Մեդուզա»-ն դասնում է, թե ինչպես ռազմական գործողությունները Լեռնային Ղարաբաղում երկրի երեսից ջնջել են երկու դաժնաբեր մշակույթների ժառանգությունը եւ ինչու միջազգային կազմակերպությունները ոչինչ չեն կարողացել անել այն փրկելու համար:

Caucasus Heritage Watch
Fine Arts Museum Sculpture Garden, Shushi/Shusha (SH.241-1)

Վնասված մշակութային հուշարձանների ֆանսկր գնահատել գործնականում հնարավոր չէ: Բայց ինչ-որ բան բոլոր դեպքերում հայտնի է

Ադրբեջանին անցնող հուշարձանների շարքում է Ամարասի վանքը Մարտունու շրջանում: Հայ դասիչ Փավսոս Բուզանդը «Պատմություն Հայոց» երկում գրում է, որ 4-րդ դարի սկզբին վանքը հիմնել է Հայաստանի հովանավար **Գրիգոր Լուսավորիչը**: Մեկ հարյուրամյակ անց հայոց այբուբենի ստեղծող **Մեսրոպ Մաճոցն** այստեղ բացել է Արցախում առաջին հայկական դպրոցը: Ադրբեջանը Ամարասը եւ ԼՂՀ սահմանի միջնադարյան ֆրիսոնեական այլ սաճարները կոչում է «հին աղվանական մշակույթի» հուշարձաններ եւ վերագրում դրանք Աղվանից թագավորությանը, որն առաջացել է Արեւելյան Կովկասում մ. թ. ա. 2-րդ դարի վերջից 1-ին դարի կեսին եւ զսնվել է այժմ Ադրբեջանի կազմի մեջ մտնող սահմանների մի մասում:

Ամարասը խիստ սուժել է Ղարաբաղյան առաջին դաժնաբեր ժամանակ՝ 1991 թ. մայիսին, իսկ 2019-ից այն նորոգում էին «Լույս» հիմնադրամի միջոցներով: 2023-ի գարնանը վերակառուցումը համարյա ավարտել էին: Ինչ վիճակում է վանքը հիմա՝ Ադրբեջանի վերահսկողության ներքո, հայտնի չէ:

Հավանաբար Արցախի լուծարումից հետո կանհետանա սահմանափակ մեծահայտնի խորհրդանիշը՝ 1967 թվականին հայ անվանի ֆանդակագործ **Սարգիս Բաղդասարյանի** ստեղծած «Մեմ Եմ, մեր սարերը» ինը մետր բարձրությամբ սուֆե հուշարձանը: Ինչպես Ամարասը, այս կոթողն էլ հայտնի չէ, թե այժմ ինչ վիճակում է:

Հայկական ժառանգությանը մեծագույն հարված է հասցրել 2020 թվականի դաժնաբեր, որի հետևանքով Ադրբեջանն իրեն միացրեց ԼՂՀ սահմանի մի մասը:

Ինչպես 2021 թվականի հունվարյան զեկույցում հաղորդել է Արցախի Մարդու իրավունքների դաժնաբեր աշխատակազմը, այն սահմաններում, որոնք 2020 թ. դաժնաբերից հետո անցան Ադրբեջանին, զսնվում էին ամբողջ Ղարաբաղի մշակույթի շուրջ չորս հազար, հիմնականում հայկական հուշարձաններից 1456-ը: Այդ թվում՝ 591 խաչքար, բազմաթիվ բերդեր, ամրոցներ ու հնագիտական օբյեկտներ, ութ միջնադարյան թանգարան՝ 19 311 ցուցանմուծներով, գորգերի ու հայկական դրամի մասնավոր թանգարաններ Շուշիում: Բացի այդ, Ադրբեջանի վերահսկողության ներքո հայտնվեց հայկական 161 կրճատված

կառույց: Այդ թվում էին ինչպես ժամանակակից, այնպես էլ հնադարյան սաճարներ, օրինակ՝ Գեջավանքի ավերակները՝ 13-րդ դարի եկեղեցիով, 4-6-րդ դարերի Ծիծեռնավանքը եւ ավելի քան հազար սարի առաջ հիմնադրված Դաղվանքը 13-րդ դարի մայր եկեղեցիով:

Տարածաբանական ամենամեծ վնասը հասցվել է կրճատված կառույցներին

Հայկական եւ միջազգային կազմակերպություններն Ադրբեջանին բազմիցս մեղադրել են այդ երկրի կողմից վերահսկվող սահմաններում հայկական ժառանգության համակարգված ոչնչացման հարցում: 2020 թվականի նոյեմբերին ամերիկահայ հետազոտող **Սիմոն Մաղաֆյանն** ուսադրություն հրավիրեց Ալիեի միջազգային հարցերով խորհրդական **Հիմեթ Հաջիեի** թվիթերյան գրառմանը: Վերջինս ներկայացրել էր Ադրբեջանի հյուսիսում զսնվող Նիջ գյուղի Սուրբ Մարիամ ֆրիսոնեական եկեղեցու վերականգնման առյուծակները: Ինչպես գրում էր Մաղաֆյանը, Հաջիեը «մոռացել է» նեղ, որ վերականգնումից հետո կա-

ռույցի ճակատից անհետացել է հայերեն արձանագրությամբ դրվագը, որի տեղում այժմ Ասվածամոր դասկերն է: Ադրբեջանի աղվանա-ուղիական ֆրիսոնեական համայնքի ղեկավար (եկեղեցին դասկանում է հենց այդ համայնքին) **Ռոբերտ Սոքիլին** դա չի ժխտում. 2022 թվականին նա ասում էր, որ Նիջում վերականգնողները «ձերբազատվել են» հայկական խաչից եւ «աղվանական եկեղեցու համար խորթ այլ խորհրդանիշներից»: Նա հավելեց, թե երկրում կան «հայկական կեղծ վերականգնողների կողմից այլաճակված հին եկեղեցիների իսկական ցեղը վերականգնելու մասնագետներ», ու աղաչաբար Նիջի փորձը կարող է կիրառվել նաեւ Լեռնային Ղարաբաղում:

[Հուշարձանների վիճակի վերաբերյալ արբանյակային սլայդները, ինտերֆեյսը սազվող դասկերները դաժնաբեր ուսումնասիրվում են «Caucasus Heritage Watch» (CHW. «Կովկասյան ժառանգության դաժնաբերություն» - Գ. Մ.) նախագծի կողմից, որը 2020 թվականի վերջին հիմնադրել են Կոռնելի համալսարանի եւ Պերդյուի համալսարանի ամերիկացի հնագետները: Նրանք դարձել են, որ 2020 թվա-

կանից ի վեր Ադրբեջանի վերահսկողության սակ զսնվող սահմաններում հայկական հուշարձանները դաժնաբեր եւ նդասակային ոչնչացվել են: Վերջին զեկույցը CHW-ն հրատարակել է 2023 թվականի հուլիսի 6-ին: Դրանում նշվում է, որ ծրագրի մասնակիցների կողմից վերահսկվող 270 օբյեկտներից ութն ամբողջությամբ կորսված են, եւս ութը սարբեր ասիճանի վնասված են, եւ ավելի քան 20-ը՝ վնասված: 16 լուրջ վնասված եւ կորսված օբյեկտներից 10-ը գերեզմանոցներ ու եկեղեցիներ են:

Ադրբեջանն ասում է, թե «վերականգնում դաժնաբեր ֆաղափների դասնական դիմագիծը»: Ըստերը համոզված են, որ դա «աղախայկականացում» է

2020 թվականի 44-օրյա դաժնաբերից հետո Լեռնային Ղարաբաղը վերածվել է իսկայական շինհրատարակի: Զաղափների միջեւ նոր ճանադարհներ են զգվել, ադրբեջանական «Ազվիթ» շինարարական ընկերությունը կառուցել է երկու միջազգային օդանավակայան Ֆիզուլիում եւ Ջանգելիում: Առաջինը կառուցել են ութ ամսում, երկրորդը՝ 18: Երկուսի բացման արարողությանն էլ ներկա են եղել **Իլհամ Ալիեւն** ու Թուրքիայի նախագահ **Ռեջեփ Թայիփ Էրդողանը**: 2024-2025 թվականներին «Ազվիթ»-ը նախատեսում է ավարտել երրորդ օդանավակայանի կառուցումը Ղարաբաղում՝ Լաչինի շրջանում:

2020 թվականից Ադրբեջանը ցաս միջոցներ է ներդրել նաեւ Շուշիում: Ադրբեջանական ՋԼՄ-ները գրում են, որ Շուշիում կկառուցվեն վեց նոր թաղամասեր 25 բնակելի սենյակ եւ կզգվեն համարյա 18 կիլոմետր նոր ճանադարհներ, ընդամենը դաժնաբեր «ֆաղափ դասնական շինություններ»: Վերակառուցման գործում, ինչպես հայտարարել է Ալիեւը, կընդգրկվեն ընկերություններ «բարեկամ երկրներից»՝ Թուրքիայից, Իսրայելից, Չինաստանից, Իսպանիայից, Բելառուսից եւ Ռուսաստանից:

Այս լայնածավալ աշխատանքների մեջ Շուշին (ցավոք, ռուսական մյուս լրասվամիջոցների նման այստեղ էլ իրենի գործածում են ֆաղափ անվան ադրբեջանափոխ ձեւը - ծ. թ.) դարձել է «աղախայկականացման կենտրոնը», կարծում են «Monument Watch» կազմակերպությունում, որը հետետում է Լեռնային Ղարաբաղում հայկական հուշարձանների վիճակին: Նրանց գործընկերների սլայդները հաստատում են, որ 2020 թվականից հայկական ժառանգությունն այս ֆաղափում զգալի կորուստներ է կրել: Լքողներն սուժել են Շուշիի գլխավոր ֆրիսոնեական սրբավայրերը՝ 19-րդ դարի Ղազանչեցոց սաճարը եւ 18-րդ դարի Կանաչ ժամ եկեղեցին: Տաճարի դաժնաբեր ու խորանին էլ խզբզանքներ են հայտնվել: 2022 թվականի սեպտեմբերին ԵԱՀԿ Վարչակազմի կոնֆերանսում Ադրբեջանի ներկայացուցիչ **Թողուլ Մամադիև** հայտարարեց, թե այժմ Ղազանչեցոցը կվերականգնեն դասնական փաստաթղթերով: Սակայն հայկական կողմը համարում է, որ վերականգնման ֆոդի սակ եկեղեցու դիմագիծն աղավաղում են, վերացնելով հայկական մշակույթի նշանները:

Թեհրանում հրավիրված Տարավային Կովկասի սարածաբանային հարթակի հանդիպումը ոչինչ չի սվել Տայասանին

Դրա ավարտին Ալիևը կրկին հրաժարվել է մասնակցել ՀՀ վարչապետի հետ Բրյուսելում մախաստված հանդիպմանը

Հոկտեմբերի 23-ին Թեհրանում հրավիրվել էր Հարավային Կովկասի սարածաբանային խորհրդակցական հարթակի «3+3» ձևաչափով հանդիպումը, որին մասնակցել են Հայաստանի, Ադրբեջանի, Ռուսաստանի, Թուրքիայի և Իրանի արտգործնախարարները, իսկ հարթակի մաս կազմող Վրաստանը վերջին դրոշմով հրաժարվել է մասնակցությունից, դասճառաբանելով, թե չի կարող համագործակցել Հարավային Օսիան և Աբխազիան զավթած Ռուսաստանի հետ:

«3+3»-ը դարաբաղյան 44-օրյա դասճառաբանությանը նախադրյալ է հանդիպումը 2021-ին փոխարտգործնախարարների մասնակցությամբ հրավիրվել էր Մոսկվայում, որին Վրաստանը նույն դասճառաբանությամբ չէր մասնակցել, իսկ Հայաստանը, ինչպես «Ազատություն» ռադիոկայանն է նշել, հայտարարել էր, որ «3+3» ձևաչափը չդիմացնում էր ներքին հարցեր, որոնք արդեն համաձայնեցված են կամ ֆինանսավորված են այլ հարթակներում, այդ թվում՝ Լեռնային Ղարաբաղի խնդիրը:

Բայց ադադից: Համեմատյալ դեռևս հանդիպմանը, ըստ հայաստանյան լրատվամիջոցների, Իրանի արտգործնախարար **Հոսեյն Ամիր Աբդոլլահիանը** հայտարարել է, որ Հարավային Կովկասի սարածաբանային հարթակի հանդիպումը 2021-ին փոխարտգործնախարարների մասնակցությամբ հրավիրվել էր Մոսկվայում, որին Վրաստանը նույն դասճառաբանությամբ չէր մասնակցել, իսկ Հայաստանը, ինչպես «Ազատություն» ռադիոկայանն է նշել, հայտարարել էր, որ «3+3» ձևաչափը չդիմացնում էր ներքին հարցեր, որոնք արդեն համաձայնեցված են կամ ֆինանսավորված են այլ հարթակներում, այդ թվում՝ Լեռնային Ղարաբաղի խնդիրը:

ավային Կովկասի սարածաբանային հարթակի հանդիպումը 2021-ին փոխարտգործնախարարների մասնակցությամբ հրավիրվել էր Մոսկվայում, որին Վրաստանը նույն դասճառաբանությամբ չէր մասնակցել, իսկ Հայաստանը, ինչպես «Ազատություն» ռադիոկայանն է նշել, հայտարարել էր, որ «3+3» ձևաչափը չդիմացնում էր ներքին հարցեր, որոնք արդեն համաձայնեցված են կամ ֆինանսավորված են այլ հարթակներում, այդ թվում՝ Լեռնային Ղարաբաղի խնդիրը:

սին դասկերացում կազմել: Միայն գիտենք, որ մասնակիցները սարածաբանային վստահության և համագործակցության միջավայրի ընդլայնման և ամրապնդման նպատակով որոշել են հաջորդ հանդիպումն անցկացնել Թուրքիայում: Նույնը դիմաց է ասել նաև թուրք գործընկերը՝ **Հաֆան Ֆիդանի** հետ ՀՀ արտգործնախարար **Արարատ Սիրոյանի** հանդիպման մասին, որի ընթացքում կողմերը վերահաստատել են նախկինում ձեռք բերված դաշինքային կապերը և համագործակցությունները: Խոսքը Հայաստան-

Թուրքիա նորմալացման գործընթացում 3-րդ կողմի փառաբանության առջև սահմանը բացելու թուրքական դասճառաբանության մասին է, իհարկե առանց նշելու, թե ո՞ր երկիր: Քանի որ գործընթացում ներառված են Հայաստանն ու Թուրքիան, ուստի թուրքական սահմանը դիմաց է բացվել հենց ՀՀ փառաբանության առջև, այլ ոչ թե «անհայտ» կողմի, ինչը հակասում է հայ-թուրքական հարաբերությունների նորմալացմանը միջակ գործընթացի սրամաքանությանը և դառնում սարսիհանակ: Տարածքային է նաև թեհրանյան հանդիպումը «Ալյուս»-ի հոկտեմբերի 23-ի համարում հրադարարված համաձայնագրի հայտարարությունը: Այն առումով, որ հայ-թուրքական առաջին կետում նախարարները, ուստի թուրքական հրավիրելով սարածաբանային հանդիպումը, բարիդրացիական հարաբերությունների զարգացման կարևորության վրա, հավանաբար թուրքական խաղաղ կարգավորման սկզբունքով միմյանց ինֆորմացիայի փոխանցման և անկախություն

ու սարածաբանային անբողջականությունը հարգելու դասճառաբանություն են հայտնել: Մինչդեռ մասնակիցները ֆազ գիտեն Հայաստանի անկախության, ինֆորմացիայի և սարածաբանային անբողջականության խախտումը ռուս-ադրբեջանական համատեղ նախաձեռնությամբ, որին անվերապահ աջակցել է Թուրքիան: Ավելի քան 3 տարի է անցել 44-օրյա դասճառաբանության հիմա ռազմագործիքներ ունենալ Ադրբեջանում և ադրբեջանական գործընթացի փոխանցման օլիգոպոլիսի սարածաբանային հանդիպումը հրաժարված Հարավային Կովկասի սարածաբանային խորհրդակցական հարթակի «3+3» ձևաչափով հանդիպումը Հայաստանի առումով որևէ խնդիր չի լուծել, դառնալով օրինականացրել դե-ֆակտո ստեղծված հրավիրված: ➔12

Մեակութային ժառանգության ոչնչացումը Լեռնային Ղարաբաղում

➔7 Վերականգնվել է նաև Կանաչ ժամը. ադրբեջանական լրատվամիջոցները գրում էին «հայկական եկեղեցու վերածված ուղղափառ եկեղեցու վերականգնման մասին»: Ինչպես վկայում է Monument Watch-ը, այժմ ել Ղազանչեցոցը, ել Կանաչ ժամն Ադրբեջանում ունեն «ռուս ուղղափառ եկեղեցու» կարգավիճակ:

Մեակութային ժառանգություններից բացի Ղարաբաղում ավերված են գերեզմանատներ և անգամ կամուրջներ:

(Հողվածում նշվում են Շուշիի հյուսիսային գերեզմանատան մասնակի ավերումը՝ սկսված ինչ-որ ժամանակահատվածից, մասնակի գործողություններից Շուշիի կերտարվեստի թանգարանի ճակատի վնասվելն ու հետո նրա կից սարածի, Մեծ Թաղեր գյուղի Մակուն կամրջի ել 19-րդ դարից 2020 թվականի գերեզմանոցի, Սղնախ գյուղի 18-րդ դարից գոյություն ունեցող գերեզմանատան, Իսխանազեսի վրա Հալեուրի կամրջի ավերումը, Ավեսարանոց (Չանախչի) գյուղում Հայրենական մեծ դասճառաբանում զոհվածների հուշահամալիրի նույն ճակատագիրը, Լեռնային Ղարաբաղի վարդիստնետական ամենամեծ հայկական բնակավայրը համարվող «Գյալուրկալա» բնակատեղիի դամբարանադաճում ադրբեջանցիների բունկեր փորելը ել այլն - Գ. Մ.):

Ադրբեջանական ժառանգությունը նույնպես Ղարաբաղում սարիներով ոչնչացվել է: Մզկիթները վերածվել են անասնագոմերի

Քրիստոնեական ժառանգության ել այլ հուշարձանների ոչնչացման մա-

սին սվայներն Ադրբեջանում հայտարարում են չհիմնավորված ել նմանատիպ մեղադրանքներ են ներկայացնում Հայաստանին: 2021 թ. գարնանը Ադրբեջանի ԱԳՆ-ն հայտարարեց, թե չճանաչված ԼՂՀ-ի սարածի մոտ երեք հազար մեակութային հուշարձաններից ավելի քան 400-ն ավերված են: Նախագահի խորհրդակցական Հաջիեյը թվիթերում առնվազն երկու անգամ գրել է, թե Ադրբեջանի վերադարձած սարածներում մզկիթները վերածված են խոզանոցների: Դասելով լուսանկարներից, կենդանիներին սեղավորել են Ադրբեջանի մզկիթում: Ալիևն էլ 2022 թվականին ասել է, թե Ադրբեջանի վերահսկողության ներքին անցած սարածում ավերվել է 67 մզկիթներից 65-ը, իսկ մնացած երկուսն օգտագործվել են խոզեր ու կովեր դառնալու համար:

Այս սվայները CHW-ը մասնակիորեն հաստատում է. կազմակերպության զեկույցում ասվում է «մզկիթների ոչնչացումն անհավասարաչափ է, այդ թվում ընտանի կենդանիներ դառնալու համար օգտագործման» 1994-2020 թթ.փաստաթղթավորված յոթ դեղիքի մասին: Ընդամենը 75 մզկիթների, 55 դամբարանների և 15 դամբարանների արձանայկային լուսանկարների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ լրիվ ավերված է այդ օբյեկտների 15%-ը: Վերջին դեղիքը սեղի է ունեցել արդեն Ղարաբաղյան երկրորդ դասճառաբանում 2021-ին ճանադարհաճինական աշխատանքների ժամանակ ոչնչացվել է 3ուսիֆթեյի մզկիթը Ադրբեջանի հսկողության ներքին զսնվող սարածում: Երկրի կառավարությունը խոստացել է դասճառաբանում մեղավորներին:

ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ն փորձում է մուսլ գործել Ղարաբաղ, որդեսգի արձանագրի հուշարձանների նկատմամբ կասարվողը: Բայց չի կարողանում արդեն casu sarrիներ

Հայաստանում մեակութային ունեն, որ Ադրբեջանին անցած սարածներում հուշարձանների հարցում սեղի կունենա նույնը, ինչ կասարվել է Նախիջևանի Ինֆնավար Հանրադատությունում՝ Ադրբեջանի էսկլավում, որտեղ դեռ 20-րդ դարի կեսին ադրբեջան էին հազարավոր հայեր: Մինչեւ այս դրան այնտեղ ոչնչացված է հայկական մեակութային ժառանգության մոտ 98%-ը: Այս հետեւությունը CHW-ն հանգել է՝ վերլուծելով մեակութային հետախուզության 1970-80-ականներին արած արձանայկային լուսանկարները: Անվնաս է մնացել միայն երկու հուշարձան, որոնց վերաբերյալ մանրամասներ զեկույցի հեղինակները չեն բերում՝ դրանք վստահից դասճառաբանելու համար: 2010 թվականին Գիտության զարգացման աջակցության ամերիկյան ընկերակցության (AAAS) հետախուզությունը ցույց տվեց, որ երկու սասնամյակի ընթացքում Նախիջևանում ավերվել է ոչ թե դարձադեպ մեկ գերեզմանոց, այլ գրեթե 28 հազար հայկական սրբավայր ողջ սարածաբանում՝ 89 միջնադարյան եկեղեցի, 5840 խաչքար և 22 հազար սաղամաբար:

Մեակութային ժառանգության դասճառաբանության գլխավոր միջազգային կազմակերպությունը՝ ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ն ուղղակիորեն չի դասադարձել Ադրբեջանի գործողությունները: Հայկական

ժառանգության ամերիկահայ հետազոտող Սիմոն Մադաբյանը կարծում է, որ Բաբուն ուղղակի գնել է այդ լուծությունը, օրինակ՝ կազմակերպությանը նվիրելով մոտ հինգ միլիոն եվրո:

ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ն իր առաքելությունը Լեռնային Ղարաբաղ ուղարկելով լուծումներ էր դեռ 1990-ականների առաջին դասճառաբանում հետո: Բայց 30 տարվա ընթացքում կազմակերպության փորձագետներն այդպես էլ չեն եկել հակամարտության գոտի. նրանք հուշարձանների վիճակը գնահատել են ընդամենը մեծահամանային սարածներից: 2020-ի նոյեմբերին՝ Ղարաբաղյան երկրորդ դասճառաբանում հետո ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ն կրկին առաջարկել է իր առաքելությունն ուղարկել սարածաբան, Հայաստանին ել Ադրբեջանին հիշեցնելով Չինված հակամարտության դեղիքում մեակութային արժեքների դասճառաբանության 1954 թվականին նրանց ստորագրած համաձայնագրի մասին: Երկու կողմն էլ «սկզբունքային համաձայնություն» են սվել, սակայն երբ ամեն ինչ դասճառաբանում է եղել առաքելությունն ուղարկելու համար, «ադրբեջանական իսխանություններին ուղղված բազմակի դիմումները հաջողությամբ չեն դասվել»:

2023-ի սեղեմբերին առաջարկվել է Լեռնային Ղարաբաղի հուշարձաններն ընդգրկել Համաճխարհային ժառանգության ցուցակի մեջ, ընդ որում նման նախաձեռնությամբ հանդես են եկել ել Հայաստանը, ել Ադրբեջանը: Սակայն ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի նիստի ժամանակ չի հաջողվել որևէ համաձայնության գալ: Կազմակերպությունը չի կարող Բաբվին ու Երեւանին դասախոսել, քանի որ իր փորձագետներին Ղարաբաղի սարած չեն թողնում:

Պարո՛ն Ռոթ, Ինչու՛՛ ԲուՆդեսթագը չի հետեւում Ավստրիայի օրինակին

⇒1 Խոսելով Հայաստանին օրջադասող հարեւանների մասին, Ռոթն ասաց, թե « ծանր» հարեւաններ են՝ Իրանը, Թուրքիան, միակ երկիրը, որի հետ լավ հարաբերություն ունի Հայաստանը, Վրաստանն է: Հայաստանը նոր գործընկերներ է փնտրում, առաջին հերթին դա ղեկավար է լինի ԵՄ-ն, որը հիմա ղեկավար է հսկակ ազդանշանի կառավարման աստիճանի ասելով»:

ԲուՆդեսթագի արտաքին հարաբերությունների համաձայնագրի նախագահը «Դոյչլանդֆունկլի» եթերում ընդգծում է, թե ԵՄ-ն ղեկավար է համակողմանի աջակցություն հասկացնի Հայաստանին: «Դոյչլանդֆունկլի» հարցազրույցավարը նկատել է այն, որ իսրայելադատաբանական հակամարտության բռնկման արդյունքում է հայտնվում ԼՂ-ից բռնազաղծ, Ադրբեյջան- Հայաստան հակամարտությունը, ինչը չի ժխտում նաև ԲուՆդեսթագի սոցիալ-դեմոկրատիայի արտաքին քաղաքականության մեջ փոփոխությունները, թե ժողովրդավար Հայաստանին մեծակ չի կարելի թողնել ավստրիացի Ադրբեյջանին դեմ հանդիման: Խոսելով ԵՄ դիտարկության առաջնության մասին, Ռոթը ասում է, թե 100 հոգանոց կազմը անվանագրության զգացում է փոխանցում Հայաստանի բնակչությանը, ընդգծում է, թե ՀՀ-ին ղեկավար է սրամադրել մարդասիրական մեծ օգնություն, ֆանդի բռնազաղծների ֆանդի ծանր մարտահրավեր է Հայաստանի համար: Նա նշում է, թե Հայաստանը կարի ունի ռազմական օգնության հիշատակելով, թե Ֆրանսիան այդ ուղղությամբ ֆայլ է անում, այնուհետև ակնարկում է, թե ԵՄ- ին մերձեցնելու արթնալուծներից մեկն էլ վիզայի ազատացումը կարող է լինել:

«Դոյչլանդֆունկլի» այն հարցին, թե Ուկրաինայի դատարանի գործադիր ԵՄ-ն ունի՞ բավարար ներուժ ռազմական հնարավոր նոր հակամարտության մեջ ներգրավվելու համար, Ռոթը հետեյալ կերպ է արձագանքում՝ Եվրոպական անվանագրության ֆալաֆակայության

Լուսանկարը՝ Միշայել Ռոթի X-ի միջոցառումը: Հայաստանում ԵՄ դիտարկության առաջնության անդամների հետ:

բաղկացուցիչ մասն է այս սարածառջանում էլ (նկատի ունի Հարավային Կովկասը-Ան. Հ.) խաղաղություն եւ կայունություն հաստատելու մեջ ներդրում ունենալը: «Մեր շահերից է բխում, որ երկիրը դաժնանկաբար լինի ռուսական ագրեսիայից, որ սասանայակների հակամարտությունը վերջ գտնի: Կհաջողենք, եթե ավելի ընդգրկված լինենք»: Իսկ Ադրբեյջանի վերաբերյալ էլ ընդգծում է, թե ղեկավարը հարուս է, չի նշանակում, թե նրան ամեն բան կարելի է արձանգ: Հարցազրույցավարը ղախը բաց չթողնելով՝ ասում է, որ ԵՄ-ն, Գերմանիան համեմատաբար լուր մնացին, երբ օրերի ընթացքում ԼՂ-ն ստիպված էին լինել հազարավոր հայեր: Ադրբեյջանի հանդեմ դատարանից հարցազրույցների, սասող ինչ-որ ֆայլերի մասին չի հիշատակվում:

ԲուՆդեսթագի արտաքին հարաբերությունների նախագահը նկատել սվեց,

թե հայերը ծաբաթներ, ամիսներ ի վեր զգուցանում էին, որ Ադրբեյջանից ռազմական էսկալացիա կարող է լինել, «մենք ակնաջալուր չէինք լինում կամ չէինք ուզում լինել», ասաց Ռոթը՝ հիշեցնելով, որ Շուլցի եւ Մակրոնի խաղաղությանն ուղղված բանակցություններից Ադրբեյջանի հրաժարումը վկայությունն է, որ «ավելի վաղ ղեկավարը հասկացնեինք, որ չենք հանդուրժելու, դատարանից ղեկավարը կիրառեինք»: Հայաստանի եւ Ադրբեյջանի միջեւ նոր դատարանի հավանականության մասին հարցին Ռոթն ասաց, թե վստահ չեմ, որ առաջին հերթին նշելով Ադրբեյջանի՝ բանակցություններից հրաժարվելու հիմնավորումը, նաև հիշատակելով երկու մեծ ճգնաժամերը՝ Խուրաբիլիում ահաբեկչությունը, Մերձավոր Արեւելքում հակամարտությունը եւ ՌԴ-Ուկրաինա դատարանը: Ավստրիացի բռնակալները իրենց նդատակը հետադարձում են ռազ-

մական միջանդությամբ, նաև վերոհիշյալ իրադարձությունների սվեցում գործելու առիթն օգտագործելով, այդ է դատարանը, որ այժմ ակնաջալուր ղեկավարը ղեկավարը, «Դոյչլանդֆունկլի» ուղիղ եթերում ասաց Միշայել Ռոթը:

Ռոթը մի ֆանի օր է, ինչ X-ի իր միկրոլոգում ծանուցում է Հայաստան կատարած այցի մասին: Արարաժի դատարանը կարճ մի ժամանակահատվածում է, թե Հայաստանը հրաժարի երկիր է, Արարաժը՝ սրբազան լեռ, որի գագաթին Նոյն է իջեւանել: Նա թերեւս գերմանացի ֆալաֆակայան գործիչներից միակն է, որ անընդհատ ընդգծում է Հայաստանին սատարելու, Ռուսաստանից հեռանալու ԵՄ-ի համար մերձեցնելու, սարածառջանում դիրքերն ամրադնդելու հրատարակության մասին: «Ազգ»-ի ընթերցողն էլ մեր հողվածներում նկատած կլինի, որ Ռոթն անընդհատ խոսի սլաֆն ուղղում է ԵՄ-ին: Մի կառույցի, որի անդամները չհանընկնոդ շահեր ունեն՝ հասկադես Ադրբեյջանին դատարանից ղեկավարը եւնթարկելու հարցում: Մեզ համար զարմանալի է, որ ԲուՆդեսթագի հանձնաժողովի նախագահը Ադրբեյջանին դատարանը անկեղծ ցանկությունը չի սկսում, համառոտն չի դնում խորհրդարանական իր երկրում: Հոկտեմբերի 19-ին դրա օրինակը ցույց սվեց Ավստրիայի խորհրդարանը՝ միաձայն ընդունելով ԼՂ ժողովրդի դեմ Ադրբեյջանի եթնիկ զսումը դատարանող բանաձեւ, որ սացել էր հինգ խմբակցությունների աջակցությունը:

Հայաստանին անվանագրության երաշխիքներ սրամադրելու հարցում Գերմանիան ամենամեծ դատարանականությունն ունի: Ինչու՞ Ռոթը սրա մասին չի հիշատակում:

Ստեփան Պապիկյանի գիտական հաջողությունները

դաժողանել է իր առաջատար տեղը սարվա գրական և գրադիտարձությունների շարքում:

2023 թվականին Expocenter-ի ցուցահանդեսային սարվար է այցելել ավելի ֆան 34 հազար մարդ: 2021 թվականից սկսած ցուցահանդեսն անցկացվում էր հիբրիդային ձևաչափով՝ համատեղելով առցանց և օֆլայն մասնակցությունը: Ցուցահանդեսի անցկացման նոր հնարավորություններն ընդլայնել են աշխարհագրությունն ու մասնակիցների թիվը: Թվային ձևաչափի շնորհիվ ցուցահանդեսի ցուցանմուծներին և նշանակալի իրադարձություններին ծանոթանալը հնարավոր է դարձել ոչ միայն անձամբ այցելելով, այլ նաև վիրտուալ աշխարհի որեւէ կետից: Ցուցահանդեսի առցանց իրադարձությունները դիտել են ավելի ֆան 1,5 միլիոն այցելու:

2023 թվականին ավելի ֆան 300 հրատարակչություններ Ռուսաստանի սարբեր օրջաններից ներկայացրել են իրենց գրքերը MIBF-ի 7 վայրերում: Ցուցահանդեսին մասնակցել են հրատարակչություններ 21 երկրներից, այդ թվում՝ Չինաստանից, Թուրքիայից, Իրանից, Գերմանիայից, Բելառուսից, Ղազախստանից:

Հինգ օրերի ընթացքում ցուցահանդեսների վայրերում և առցանց անցկացվեցին սասնյակ հանդիպումներ հայտնի հեղինակների հետ, գրքերի շնորհանդեսներ, բաց ֆնարկումներ և վարդեսության դասեր:

Գործարար միջոցառումների ծրագրում ակնաջալուրն ֆնարկվեցին գրքի շուկայի զարգացման հեռանկարները, ֆնարկվեցին գրքերի հրատարակման և սարածման հիմնական միտումները, թվային գրքի արտադրանքի զարգացման խնդիրներն ու միտումները:

Հաշվի առնելով անվանի գիտնական, Հայկական էներգետիկական ակադեմիայի հիմնադիր նախագահ, ակադեմիկոս, Ռուսաստանի բնագիտության ակադեմիայի դոկտոր, «Ազգ»-ի երկարամյա աշխատակից Ստեփան Պա-

պիկյանի կատարած գիտական աշխատանքների արդիականությունը, գիտական և մանկավարժական մեծ նշանակությունը՝ նրանց ամփոփագրերը ներառվել են Մոսկվայի 36-րդ գրքի միջազգային տոնավաճառի կատարումը (օգոստոսի 30-ից սեպտեմբերի 3-ը, 2023 թ.):

Հարկ է նշել, որ Ս.Պապիկյանը հեղինակ է շուրջ 300 գիտական աշխատությունների և բազմաթիվ մենագրությունների: Նրա գիտական աշխատանքները դեռևս խորհրդային Միության սարիներին ներդրվել են Մոսկվայի էներգետիկական կարգում և բազմաթիվ կազմակերպություններում: Նա համաշխարհային ճանաչման արժանացած վասակաշահ գիտնական է:

2009թ. գիտնականավարժական բազմամյա և բեղմնավոր

գործունեության համար սսացել է Ռուսաստանի բնագիտության ակադեմիայի դոկտորի գիտական կոչում: Հաշվի առնելով նրա հսկայական ծառայությունները էներգետիկայի զարգացման և կրթության բնագավառում՝ նրան շնորհվել է Վերնադսկու անվան ոսկե մեդալ (Մոսկվա), իսկ 2010թ՝ «Գիտության և կրթության վասակավոր աշխատող» դատարան կոչում (Մոսկվա):

2019 թվականի հուլիսի 17-23-ը Հոկտեմբերում (Չինաստան), այնուհետև Մոսկվայում, Եվրոպական մի շարք երկրներում (Անգլիա, Գերմանիա և այլն) տեղի ունեցած գրքի միջազգային հեղինակավոր ցուցահանդեսներում Ս. Պապիկյանի գիտական աշխատանքները մեծ հետաքրքրություն ներկայացրեցին և լայն արձաբանք ունեցան: Նա ՀՀ ԳԱԱ կողմից գիտնականավարժական բազմամյա և բեղմնավոր գործունեության համար դարգևատրվել է դատարանով: Նրա գրքին է դատարանում նաև Հայաստանի և Արցախի էներգետիկայի ֆառհատր գիտական մենագրությունը:

2017թ. Արցախի էներգետիկայի զարգացման գործում ունեցած ծանրակշիռ վասակի համար դարգևատրվել է ԱՀ-ի դատարանով՝ «Երախտագիտություն» մեդալով:

Ի՞նչ սնունդ ենք ստանում մենք

ԳԵՂԱՍ ԲՅՈՒՐՈՒՄՅԱՆ

Հայաստանի հանրապետության բնակչության մի որոշակի մասը, ոմանց գնահատմամբ՝ էական հասկածը դարձրեաբար անորոշությունների վիճակում է աղրում: Այդ անորոշություններն այնքան բազմազան ու բազմաբնույթ են, հայտնվում են այնպիսի դեպքերում, որ հստակ է ինչ-որ կապեր գտնել, սրամաբանություն փնտրել: Մեկին դուր չի գալիս հարեանի բնակարանից հնչող երաժշտության բարձր տոնը, երկրորդը վրդովվում է համաժողովրդի անգործությունից, երրորդը՝ գնված աղբյուրի որակից, չորրորդը՝ դեղի արդյունավետից, հինգերորդը՝ կանգառում չափից երկար սպասելուց, վեցերորդ-յոթերորդն ու հաջորդիվ՝ վարորդի ծխելուց ու անհարկի ձայնային ազդանշանից... Հայաստանաբնակը մասամբ թե հիմնավորապես գիտի, սեղեկացված է, որ այսօրինակ իրավիճակների կանխման նպատակով ֆաղափային ու համերկային կանոնակարգեր ու օրենքներ կան, որոնք մի դեպքում ու դարազայում գործում են, մի այլ դեպքում՝ անստեղծվում, հասկանալի չէ՝ ինչ հանգամանքների արդյունքում:

Այսօրինակ առօրյան ֆիչ է, չգիտես ինչ առիթով կան որոշակի նպատակով հայտնվում են դեպքեր, որոնք հաստատվում են որոշակի հաստատությունների դաստիարակներն ու կառույցների հայտարարությունները ներմուծվող աղբյուրների որակի վերաբերյալ, խնդիրներ են նշվում ալկոհոլային խմիչքների արտահանման հետ կապված հարցերում, ահազանգում են հանրային ծառայությունները կարգավորող հանձնաժողովում ստացված հայտերից... Օրերս համանման մի հայտարարություն սարածեց ՀՀ առողջապահության նախարարությունը, բարձրաձայնելով, առավել կոնկրետ՝ ահազանգելով, որ Հայաստանի Հանրապետությունում երեխաների մոտ ֆաչի ավելցուկ կա, բնականաբար՝ ոչ ցանկալի: Հանրահայտ է, որ մարդ-արարածի մոտ որոշակի սահման ու հասակում ֆաչի անհամադասախանությունը առողջական խնդիրների է հանգեցնում, խաթարում ընթացակարգից միջնա հանրային հարաբերությունները: Նաեւ դարձից էլ դարձ է, որ ավելորդ ֆաչի հիմնական հարուցիչներ են ստանվող սննդի ծավալներն ու դրանց որակը, որ մեր մարդկանց կողմից վարձարվող աշխատանքները որոշակից միջնա զգալի անելիք ունեն, որտեղ ահազանգելը վերջին միջոցներից մեկն է:

Թե ինչ սնունդ է օգտագործվում հայերիս խոհանոցներում ու մանկական հաստատություններում, դարձ է հանրության յուրաքանչյուր անդամի, այդ թվում՝ դեպքերում դաստիարակներին: Դրանցից առաջնայինը թերեւս մասնաբաժն է, առավել հաճախ՝ երեխաների սեփական: Ամենից առաջինը կետնում անգամ, չխոսելով սուրբերմարկետների մասին, երեխաներին

սնունդ մեզանում թանկ հաճույքների շարքին են դասվում, արտահանվող գերակայություններ համարվում: Ընդամենը օրեր առաջ հայտարարվեց, որ երկրում 2023 թվականի հունվար-օգոստոս ամիսներին մի արտադրությունը նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ նվազել է 5.3 տոկոսով: Իսկ ահա երեխաներին ու մի քանի տարեկան սննդամթերքների արտադրությունն ավելանում է, շնորհիվ՝ խորը սառեցված մաստեսակների ներմուծման: Պարենադասակարգում ասվածը մեզանում առաջնահերթությունն է...

Առաջնահերթ սննդի առումով հարցերը խնդիրների են վերածվում կաթնամթերքների օգտագործման դարազայում: Դարեր շարունակ կաթը կաթ է կոչվել ու համարվել, մածուկն ու դանդիկ կաթից են դասարանվել: Ընդամենը տարեկան կորեւս սեւեւ, մեր օրերում իրավիճակը փոխվել է, ի հայտ է եկել սննդաբանական, որն անվանվում է... կաթ դասարանվող կաթնամթերք: Թե համարժեք ինչ նյութեր կան այս աղբյուրներից սակ առաջարկվող սննդաբանական, հարցի այլ կողմն է: Եթե նշենք, որ զուտ կաթից դասարանված դանդիկ կոչված վաճառվում է 3200-3800 դրամով, դանդիկ մթերք անվանվող սննդաբանականի գինը կարող է կազմել 1400-2600 դրամ: Երբեւէ լսած չկանք, որ բնական կաթի հետ խառնվող ինչ-որ նյութեր անհրաժեշտություն են, որոշակի աստիճանով յոդացված աղն է կամ շաքարավազ չդասարանվող հյութը:

Մամուլը, ինչքան էլ փորձ արվի այն չորրորդ իշխանության ներկայացնել, ավելին չի կարող անել, քան է՝ հարցերի ու խնդիրների բարձրաձայնումը, լինի փաստերի ներկայացման թե ահազանգումների սեփական: Հանրությանը մտադրող հարցերի դարազայում, որոշակի է ՀՀ առողջապահության նախարարության ահազանգը՝ երկրի երեխաների մոտ ավել ֆաչի վերաբերյալ, հարկ է որ այլ գնահատականի արժանանա՝ ինչ սնունդ ենք ստանում մենք:

Իմաստաբանական բարարան

Բաշի քյարթմա

Ամուսնությունը մարդու կյանքի կարեւորագույն դրվագներից է, բայց ոչ դարձաբանական: Զեզ միայն կարող են ամուսնանալու հարցում խորհուրդներ տալ, թեկնածուներ առաջարկել, բայց ոչ՝ ավելին:

Բայց նաեւ լինում են դեպքեր, երբ ստիպված ես մոռանալ ֆո աշխատանքային կարիերա ստեղծելու նախադաս հաշվարկված ֆայլերն ու ամուսնական լուծը կամավոր հիմունքներով կախել վզիցդ:

Ինձ միտ հետաքրքրել է, թե ինչու ամուսնական զույգերին նմանեցնում են սայլին լծված զույգ եզների: Կամ ինչո՞ւ ամուսնությունն Իրանում համեմատում են «անիծյալ դարանը վզից կախելու» տարիական սովորույթի հետ: Էլ չխոսենք ամուսնության դասկարակոր նկարագրությամբ հայերենում տարածված «անկանալ կրելու», մեղմ ասած՝ անհասկանալի ավանդույթի մասին:

Մի կարող է ինձ բացատրել, թե ինչո՞ւ ռուսերեն ճրակ բառը միաժամանակ երկու տարբեր իմաստներ է արտահայտում՝ «ամուսնություն» եւ «վաճակ արտադրանք»:

Ի դեպ, ֆաղափայական ամուսնությունից բացի, կա նաեւ «ֆաղափայական ամուսնություն», որը ՋԱԳՍ-ում գրանցվելու փոխարեն ձեւակերպվում է կոալիցիոն հուշագիր ստորագրելով:

Մեր խայտաբղետ ֆաղափայական անդասանում նմանափող ամուսնական կաղ է հաստատվել բոլորովին վերջերս՝ Երեւանի նորընտիր ավագանու միջին ժամանակ: «Հանրային ձայն» կուսակցության ֆակուլտայնք, «Քաղաքապետական դասարան» եւ «Հանրապետություն» կուսակցությունների միջեւ ստեղծվել է ամուսնական կաղ, որի արդյունքում ծնվեց Երեւանի նոր ֆաղափայություն: Ասենք շնորհակալ:

Բայց խնդրում են ռուսերեն ճրակ բառի երկու իմաստները չփորձենք կաղել այս ֆաղափայական ամուսնության հետ: Մեղք է:

ԳՐԻԳՈՐ ԱՄԱՐԵՆՅԱՆ

⇒ 10 Երեսուն տարի է՝ հռչակվել է Լեռնային Ղարաբաղի անկախությունը: Այդ ընթացքում Արեւմտեան երկրների շատ գործիչներ հայաստանս խոսքեր են ասել Ղարաբաղի հայությանը դաստիարակելու մասին: Բայց այդ ընթացքում Արեւմտեան երկրներից ոչ մեկը չի ձանաչել Լեռնային Ղարաբաղի անկախությունը՝ համարելով այն Ադրբեյջանին դասկանող տարածք: 2020 թ. 44-օրյա ադրբեյջանաթուրական ագրեսիայից հետո ԱՄՆ-ի, Ֆրանսիայի, Գերմանիայի ղեկավարները հանդես եկան Հայաստանին ու Լեռնային Ղարաբաղին դաստիարակելու ոչինչ չասող հայտարարություններով:

Տարկավոր է զգույց լինել եւ սեփական ուժերին կռթնել

Այսինքն՝ այժմ էլ հիշելով այս ամենը՝ հարկավոր է երբեք չմոռանալ արեւմտյան տերությունների դասարկ եւ երեսուրեւ վարձագծի հետեւանքները: Այժմ էլ Արեւմտեան ուղղված Հայաստանի բոլոր դիմումները մնացել են անդաստիարակ, լավագույն դեպքում՝ լսվել են միայն աջակցության մասին խոսքեր: Այս ամենը մեկ անգամ եւս աղաքույց է այն բանի, որ արեւմտյան տերություններից ոչ մեկն, ինչպես անցյալում, այնպես էլ այժմ երբեք մտադրու-

թյուն չունի Հայաստանին ցույց տալ գործնական օգնություն: Իսկ Հայաստանի ղեկավարությունը հաշվի չի առնում անցյալի դառը փորձը եւ շարունակաբար դիմում է Արեւմտեան երկրներին եւ, անստեղծվող դաստիարակ դասերը, անողորմությամբ շարունակում է Արեւմտեան աղաքակրթելու վնասակար ֆարոգը: Միաժամանակ զբաղվում Թուրքաստանի վարկաբեկելով՝ մտադրեւ արտահայտվելով Թուրքաստանի թուլանալու եւ Հարավային Կովկասից

նրա հեռանալու մասին՝ ակամա դառնալով Թուրքիայի շահերի ֆարոգիչ, համառորեն Թուրքաստանի փոխարեն առաջ մղելով Հարավային Կովկասում Թուրքիայի գործունի կարեւորությունը: Կարծում ենք, որ սա այնքան էլ ճիշտ չէ: Հարկավոր է շատ զգույց լինել ու նախ եւ առաջ սեփական ուժերի վրա հենվել, միաժամանակ կարողանալ սեղ զսնել եւ Արեւմտեան, եւ Թուրքաստանի ֆաղափայական շահերի ծիրում:

15.10.2023

«Հայ-իրանական հարաբերությունները 1991-2005 թթ.»

Օրերս ՀՀ ԳԱԱ Պատմության ինստիտուտը լույս է ընծայել ինստիտուտի Հայ գաղթավայրերի եւ Սփյուռքի դասնության բաժնի գիտնական, դասնական գիտությունների թեկնածու, «Ազգ»-ի աշխատակից **Կարեն Սլրսջյանի** «Հայ-իրանական հարաբերությունները 1991-2005 թթ.» աշխատությունը: Այն հեղինակի՝ 2014 թվականին դասախոսական աստիճանի վրա ավարտված արհեստագործական ընթացակարգի արդյունքն է:

Աշխատությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլուխներից, եզրակացությունից, անգլերեն եւ Պարսկերեն ամփոփումներից, օգտագործված աղբյուրների եւ գրականության, անձնանունների եւ տեղանունների ցանկերից եւ երկու աղյուսակից, որոնք ներկայացնում են ՀՀ-Իրան առեւտրի ծավալները 1993-2005 թթ.: Աշխատության մեջ փնտրվում են հայ-իրանական փոփոխությունների, սոցիալական արդյունքների եւ գրականության, անձնանունների եւ տեղանունների ցանկերից եւ երկու աղյուսակից, որոնք ներկայացնում են ՀՀ-Իրան առեւտրի ծավալները 1993-2005 թթ.: Աշխատության մեջ փնտրվում են հայ-իրանական փոփոխությունների, սոցիալական արդյունքների եւ գրականության, անձնանունների եւ տեղանունների ցանկերից եւ երկու աղյուսակից, որոնք ներկայացնում են ՀՀ-Իրան առեւտրի ծավալները 1993-2005 թթ.:

մեցած Իրանի հայ համայնքի դերը 1991-2005 թվականներին: Ուսումնասիրության մեջ փորձ է արվել նաեւ անդրադառնալ երկկողմ հարաբերություններում իրականացված քաղաքական քայլերին: Կարեն Սլրսջյանը (ծնված 1986-ին, Երևանում) 2007-ին ավարտել է ԵՊՀ դասնության բաժանմունքի բակալավրիատը, 2009-ին՝ ԵՊՀ հայոց դասնության ամբիոնի մագիստրոսը: 2012-2019 թթ. աշխատել է ՀՀ Սփյուռքի նախարարությունում, 2020 թվականից՝ ՀՀ ԳԱԱ Պատմության ինստիտուտում, նաեւ դասավանդում է «Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ» թեմական բժշկական ֆուլբրայթում: Հեղինակ է 25 գիտական հոդվածների: «Ազգ»-ը շնորհավորում է իր երիտասարդ աշխատակցին՝ մաղթելով նրան նորագույն աշխատություններ, նաեւ որ «Հայ-իրանական հարաբերությունները 1991-2005 թթ.» հրատարակվի նաեւ Պարսկերեն թարգմանությամբ: **Ա. Բ.**

Ավելի քան 20 հազար անձ չգիտի՝ ե՞րբ թոշակ կամ նպաստ կստանա

Արցախից բռնի տեղահանված ավելի քան 100 հազար փառասերներից մի քանիսի հազարը, ըստ ոչ պաշտոնական տվյալների, լինել են Հայաստանում: Իրանական ուղղությունը Ռուսաստանի Դաշնությունն է: Վայ-հարեւանի «խաղաղարար» ֆաղափանդության հետեւանով էթնիկ զստան ենթարկված ու դասնական բնորոշից կտրված մեր հայրենակիցները Հայաստանում են անորոշ աղաքայով: Պետության սկզբնական քաղաքականության մեջ արդարացիորեն, իհարկե, շնորհակալ են այն միջին հասակակի յուրաքանչյուր անձի համար կազմում է 100 հազար դրամ: Գումարը սակայն ոչ բոլորը կստանան. դրանից զրկված են Հայաստանում անգարժ օրյա ունեցողները եւ այն անձինք, որ իրենց բանկային կամ ֆարսային հաշվին «որոշակի չափով» գումար ունեն:

Մինչեւ վարչապետ **Նիկոլ Փաշինյանը** շարունակում է գլուխ գոլել ու բարձրագույն, թե «արցախցի մեր փոքրիկ ու եղբայրներին» օգնություն է սալիս, կենսաթոշակառուներն ու նպաստառուներն են ահազանգում՝ փող չեն ստանում: «Ազգ»-ի տեղեկություններով՝ այս դասին Հայաստանում 63 եւ ավելի տարեկան բռնի տեղահանված ու Հայաստանում հաշվառված մոտ 20 հազար արցախցի կա: Թվերն, ի դեպ, նորից մեր ունեցած տեղեկություններով, փոխվում են ժամանակակից թուրքական տեղեկություններին, աղաքային, հասարակ, կոտորածներից 20 հազարը (գուցե, նույնիսկ, 25 հազարի հասնի): Ստացվում է՝ ավելի քան 20 հազար անձ մինչեւ այս դասին չի ստացել իրեն հասանելի թոշակ կամ նպաստը:

Իսկ ե՞րբ արցախցիները ՀՀ ֆաղափանդներ կհամարվեն», - «Ազգ»-ը հարցրեց կառավարության աղբյուրին: Պատասխանը, մեղմ ասած, սփոփիչ չէր. «Մինչեւ ֆաղափանդություն ստանալը թե՛ս է հասկանալ՝ այդ մարդիկ ի՞նչ կարգավիճակ ունեն՝ տեղահանված, բռնի տեղահանված, փախսական կամ այլ բան: Իսկ դա, իրականում, այդքան էլ հեշտ կամ մեր դասկարգից «սփթի» գործընթացը չէ: Մասնագիտական խումբ թե՛ս է ձեւավորվի, համաձայնողով ստեղծվի եւ այլն, եւ այլն: Կարճ ասած՝ որեւէ մեկը ինչ կամ անգամ մոտավոր ժամկետներ ասել չի կարող»:

Հ.Գ. Իհարկե, որեւէ գործընթաց էլ արագ-արագ, ոսփ վրա չլինի էլ անել, բայց եթե իշխանությունը կամ ունենա հարցին համոզալ լուծում սալի, թե՛ կարգավիճակի, թե՛ ֆաղափանդության հարցերը հնարավոր է մի քանի Ժամանակում անգամ տեղը գցել:

Թեհրանում հրավիրված Հարավային Կովկասի տարածաշրջանային հարթակի հանդիպումը...

⇒ **8** Գալով հանդիպման արդյունքներին, որոնց մասին թերեւս ինչ-որ մասերում է սալիս Իրանի արտգործնախարար Արդուլախիանի հայտարարությունը, թե սարածաշրջանային խնդիրները թե՛ս է լուծվեն սարածաշրջանի երկրների մասնակցությամբ՝ «3+3» ձևաչափով, որովհետեւ արտգործնախարարի երկրների ներկայությունն էլ ավելի է խճճում դրանք: Թուրքական ozgurpolitika.com, մեկնաբանելով Իրանի արտգործնախարարի հայտարարությունը, նշել էր, որ դա վերաբերում է ԱՄՆ-ին եւ Եվրոպական միությանը, որոնց ներգրավումը սարածաշրջանային գործընթացներում խիստ մտահոգում է Ռուսաստանին: Ի դեպ՝ նախքան թեհրանյան հանդիպումը, հոկտեմբերի 10-ին «3+3» ձևաչափի կարևորության մասին խոսել էր նաև **Ալիևը**, ընդունելով Բաքվում Ռուսաստանի անվտանգության խորհրդի ֆարսուղար **Նիկոլայ Պատրուշևին**: Նա դրանով մեկ անգամ ևս փաստել է, որ շարունակում է ամուր հիմքերի վրա մնալ ռուս-արցախյան համագործակցությունը Հարավային Կովկասում:

Թեհրանյան հանդիպումից հետո, սակայն, հոկտեմբերի 25-ին Արթուրյանի նախագահը հրաժարվել է մեկնել Բրյուսել, այստիպով նորից է հետաձգվել Փաշինյան-Ալիև հանդիպումը եւ այդ մասին դասնապետ հայտարարել է Հարավային Կովկասի հարցերով ԵՄ հասուկ ներկայացուցիչ **Տոյվո Կլարը**: Հայաստանի եւ Արթուրյանի առաջնորդների Բրյուսելում նախատեսված հանդիպման կրկնակի հետաձգումը հենց Ալիևի նախաձեռնությամբ, եթե համարենք Հայաստանի, Արթուրյանի, Ռուսաստանի, Թուրքիայի եւ Իրանի արտգործնախարարների մասնակցությամբ Թեհրանում հրավիրված Հարավային Կովկասի սարածաշրջանային խորհրդակցական հարթակի «3+3» ձևաչափով հանդիպման նկատելի արդյունքը, աղաքային ընդունելով, որ դա հրավիրվել է ոչ այնքան սարածաշրջանային խնդիրներին լուծում գտնելու, որքան այդ գործընթացներից ԱՄՆ-ին եւ ԵՄ-ին առաջնահերթ նշանակությամբ դուրս մղելու առաջադրանքով, որ վերջ սրվի վերջիններիս հարաձուլն ազդեցությանը սարածաշրջանում:

«3+3» ձևաչափի անող արդիականությունը Հարավային Կովկասի անվտանգության եւ կայունության համար

⇒ **6** «3+3» ձևաչափին, ինչպես հայտնի է, նախատեսում է Արթուրյանի, Հայաստանի եւ Վրաստանի, միաժամանակ սարածաշրջանի հարեւանների՝ Ռուսաստանի, Թուրքիայի եւ Իրանի մասնակցությունը: Ռուսաստանը, Թուրքիան եւ Իրանը աղաքուցել են իրենց դիրքերումների համաձայնեցման արդյունավետությունը Սիրիական հակամարտության օրինակով: Ռուսաստանը եւ Իրանը կանգնած են ԵԱՏՄ քաղաքականությունը ազատ առեւտրի մասին երկարամյակ համաձայնագրի ստորագրման նախաձեռնին: Հարավային

Կովկասը կարող է դառնալ մի սարածաշրջան, որտեղ կհամարվեն Հյուսիսից Հարավ եւ Արեւմուտքից Արեւելք սրանադորային ուղիները: Այսուհանդերձ, անկեղծ ասած, այս վեց երկրներում դեռ ոչ ոք չի կարողացել կոնկրետ (թվերով) հաշվարկել սկսված համագործակցության զարգացումից ստացվող սնտեսական արդյունավետությունը: Այնուհայե է դառնում, որ «3+3» ձևաչափը հանդիսանում է ամենատրամադրական հարթակը բազմակողմ համագործակցության ֆաղափանդ եւ սնտեսական հարցերը համաձայնեցնելու համար, իսկ ԱՄՆ-ի եւ ԵՄ-ի

(հեռակա կարգով) ներկայությունն այդ հարթակում կադախով են Թուրքիան եւ Հարավային Կովկասի երկրները, որոնք հետեւողականորեն զարգացնում են սարբեր մակարդակների համագործակցությունը ժամանակակից աշխարհի այս կարեւոր բեւեռների հետ: Հարավային Կովկասի բոլոր երեք երկրներն այսօր հասկանում են սարածաշրջանը առեւտրական եւ ֆաղափանդական խաչմերուկ դարձնելու հնարավորությունը: Այս նոր իրավիճակում մեկ կոչ ենք անում Հայաստանի իշխանությանը չփչացնել հարաբերությունները մեր դասնակից եւ ձեռնու սնտեսական գործընկերոջ՝ Ռուսաստանի հետ, մեծացնել նրա հետ սնտեսական եւ մակարդակային-հումանիտար համագործակցության ծավալները, մեր ավանդը ներդնել ընդհանուր ֆաղափանդական սարածի դասադանության եւ զարգացման գործում եւ, միաժամանակ, փնտրել ուղիներ «3+3» ձևաչափի բոլոր երկրների հետ հարաբերությունները բարելավելու եւ դրանով Հարավային Կովկասի ամբողջ սարածաշրջանի կայունության եւ անվտանգության ամրադնդմանը մասնակցելու համար:

«ԱԶԳ» ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ
Հրատարակչություն L.P. Տարի
Հրատարակիչ
«ՎԱՐՆ ԹԵԶԵՅԱՆ»
սոցիալ-մակարդային
հիմնադրամ
Երևան, Սայաթ-Նովա 21Ա,
Տարածք 48, Երևան 0001
e-mail: info@azg.am
azgdaily@gmail.com
www.azg.am
Գլխավոր խմբագիր
ՅԱԿՈԲ ԱԵՏԻՔԵԱՆ
Հավակալատիրություն (գրվազր)
հեռ. 010 582960
Համակարգչային ծառայություն՝
«Ազգ» թերթի
Թերթի միջին ամբողջական թե՛ մասնակի արտատպումները տպագրվում են միջոցով, ռադիոհեռուստատեսությամբ կամ համացանցով, առանց խմբագրության գրառում համաձայնության խիստ արգելում են համաձայն ՀՀ հեղինակային իրավունքի մասին օրենքի: Նիկոլայ Չուբարյանը ու չեն վերադարձնում:
Գ արտադրողները գովազդային են, որոնց բովանդակությունը համար խմբագրությունը դասախոսականությանը չի կրում:
«AZG» Weekly
Editor-in-chief H.AVEDIKIAN
Phone: 374 010 582960